

Republika e Kosovës
Republika Kosova
Republic of Kosovo

Zyra Kombëtare e Auditimit
Nacionalna Kancelarija Revizije
National Audit Office

**IZVEŠTAJ REVIZIJE JAVNOG PREDUZEĆA
“TELEKOM KOSOVA”
ZA GODINU ZAVRŠENU 31. DECEMBRA 2018**

Priština, Juni 2019

Nacionalna Kancelarija Revizije Republike Kosova je najviša institucija ekonomske i finansijske kontrole i za svoj rad odgovara Skupštini Kosova.

Naša misija je da preko kvalitetnih revizija jačamo polaganje odgovornosti u javnoj upravi za efektivno, efikasno i ekonomično korišćenje nacionalnih resursa.

Izveštaji Nacionalne Kancelarije Revizije na direktan način promovišu polaganje odgovornosti javnih institucija pošto oni pružaju održivu osnovu za zahtevanje odgovornosti od strane menadžera svake budžetske organizacije. Tako mi povećavamo poverenje u trošenju javnih fondova i odigravamo aktivnu ulogu u obezbeđivanju interesa poreskih platiša i ostalih interesnih strana u povećanju javne odgovornosti.

Ova revizija je izvršena u skladu sa međunarodno priznatim standardima revizije na javnom sektoru kao i sa najboljim evropskim praksama.

Generalni Revizor je odlučio o mišljenju revizije o Godišnjim Finansijskim Izveštajima JP Telekom Kosova D.D., u konsultaciji sa Pomoćnikom Generalnog Revizora *Arvita Zyferi*, koji je nadgledao reviziju.

Izveštaj rezultat revizije izvršene od strane Vođe tima finansijske revizije Jusuf Kryeziu i članova tima Alban Shatri, Naim Neziri, Aida Podrimaj, i od strane Vođe tima Informacione Tehnologije Arbërore Sheremeti i članova tima Shqipe Mujku Hajrizi i Shqipe Azemi pod upravljanjem Rukovodioca Departmana Revizije, Fitim Haliti.

TABELA SADRŽAJA

Opšti sažetak	4
1 Delokrug i metodologija revizije	6
2 Godišnji finansijski izveštaji i ostale obaveze za spoljno izveštavanje	7
3 Finansijsko upravljanje i kontrola	14
4 Dobro upravljanje	30
5 Informacioni sistemi	36
6 Napredak u sprovođenju preporuka	49
Dodatak I: Objašnjenja različitih vrsta mišljenja revizije primenjenih od strane NKR	60
Dodatak II: Pismo potvrđivanja.....	63
Dodatak III: Komentari JP o nalazima u revizorskom izveštaju.....	64

Opšti sažetak

Izveštaj rezimira glavna pitanja koja proističu sa revizije Javnog preduzeća Telekom Kosova D.d za 2018. godinu, koja obuhvaća Mišljenje Generalnog Revizora o Godišnjim finansijskim izveštajima. Pregled finansijskih izveštaja za 2018. godinu je izvršen u skladu sa Međunarodnim standardima vrhovnih institucija revizije (MSVIR). Naš pristup je uključio testiranja i procedure koje su bile potrebne da dođemo do mišljenja u vezi sa finansijskim izveštajima. Preduzeti pristup revizije je predstavljen u Spoljnom Planu Revizije, od datuma 24.12.2018

Revizija je fokusirana na:

Nivo angažovanja za izvršenje revizije je određen u zavisnosti od kvaliteta unutrašnje kontrole sprovedene od strane menadžmenta Telekom Kosova D.d.

Mišljenje Generalnog Revizora

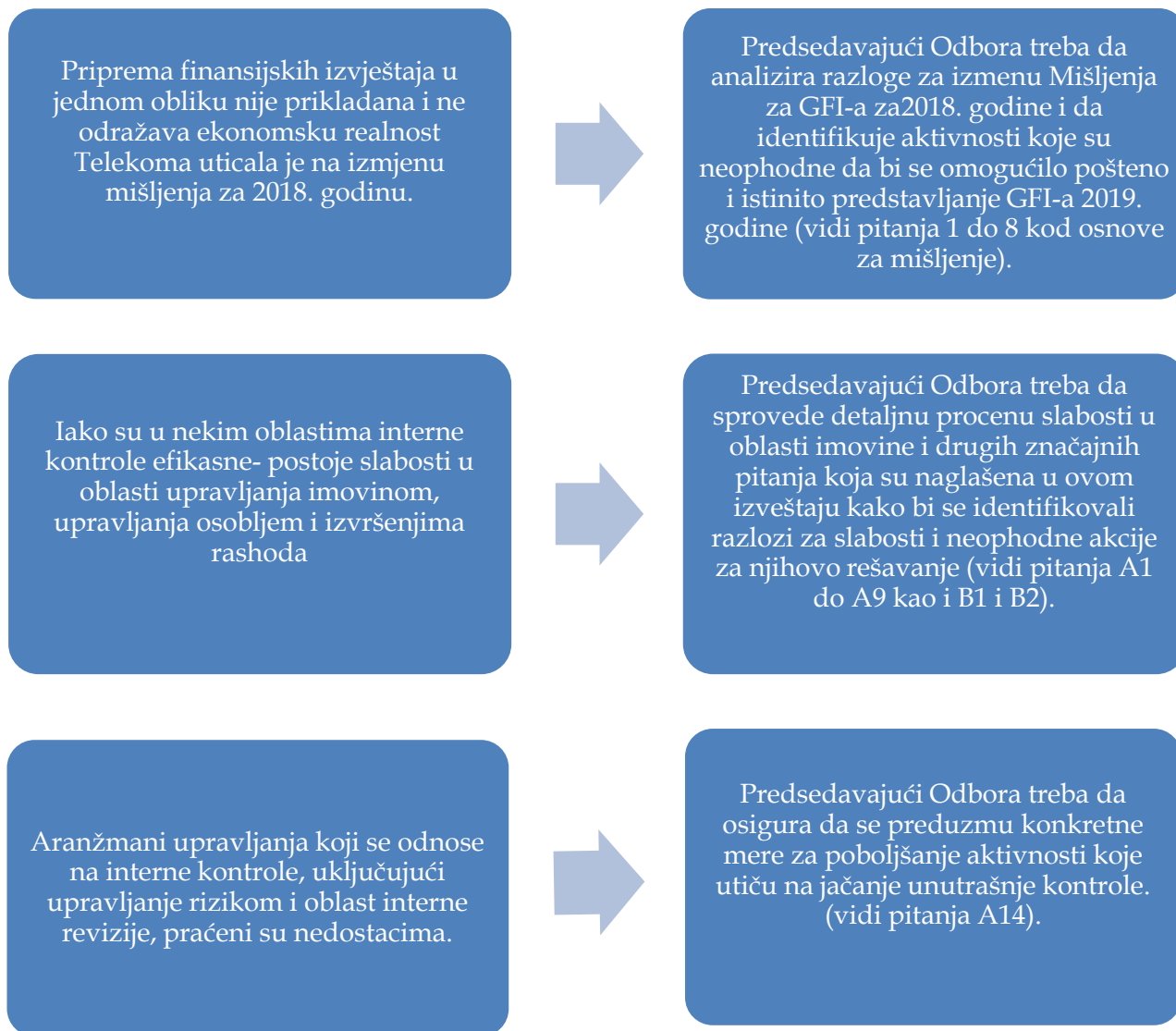
Suprotno mišljenje

Godišnji Finansijski Izveštaji za 2018 godinu *ne predstavljaju objektivni i istinit prikaz* u svim materijalnim aspektima.

Za opširnije vidite Odeljak 2.1 ovog Izveštaja.

Dodatak I, objašnjava vrste mišljenja prema MSVIR-a.

Glavni zaključci i preporuke

Odgovor menadžmenta o reviziji za 2018

Predsedavajući Odbora se složio sa nalazima i zaključcima Revizije, osim pitanja u vezi sa ne upoređivanjem između saobraćajem koji je registrovan na SWItCH-u centralne mreže i sistema fakturisanja. Komentar Predsedavajućeg Odbora u vezi sa pitanjem sa kojim se nije složio detaljno je predstavljen na Dodatku III.

Nacionalna Kancelarija Revizije ceni saradnju menadžmenta i osoblja Telekomu Kosovo tokom procesa revizije.

1 Delokrug i metodologija revizije

Uvod

Revizija uključuje pregled i procenu finansijskih izveštaja i ostalih finansijskih podataka, kao u nastavku:

- Da li finansijski izveštaji daju pravilan i istinit prikaz finansijskih računa i pitanja za period revizije;
- Da li su finansijski podaci, sistemi i transakcije u skladu sa važećim zakonima i pravilnicima:
- Da li su funkcije unutrašnje kontrole odgovarajuće i efikasne.
- Da li su preduzete odgovarajuće akcije za sprovođenje preporuka revizije.

Preduzeti rad revizije zasnovan je na proceni rizika. Analizirali smo aktivnosti e Telekomu Kosova D.d, nivo oslanjanja na menadžerskim kontrolama kako bi odredili nivo detaljnih testova, koji su potrebni za obezbeđivanje dokaza koji potkrepljuju mišljenje GR-a.

Naši postupci su uključili pregled unutrašnjih kontrola, sistema računovodstva, nadovezane supstancijalne testove kao i nadovezani aranžmani upravljanja do one mere koje mi smatramo potrebnim za efektivno obavljanje revizije. Nalazi revizije se ne trebaju smatrati kao sveobuhvatno odslikavanje svih slabosti koje mogu postojati, ili svih poboljšanja koje se mogu izvršiti na sistemima i postupcima koji su delovali.

Odeljci u nastavku pružaju detaljniji sažetak nalaza naše revizije i preporuke u svakoj oblasti pregleda. Odgovori menadžmenta na rezultate revizije mogu se naći u Aneksu II.

---

2 Godišnji finansijski izveštaji i ostale obaveze za spoljno izveštavanje

Uvod

Revizija Godišnjih Finansijskih Izveštaja (GFI-a) uzima u obzir usaglašenost sa okvirom izveštavanja kao i kvalitet i tačnost informacija koje su predstavljene u GFI-a, uključujući pripremljenu i potpisanu izjavu od strane Glavnog finansijskog službenika i Trezora (GFST), Izvršnog Direktora (ID) i dostavljenog za usvajanje u Odboru Direktora (OD).

Usvajanje GFI-a uključuje izvestan broj tvrdnji u vezi usaglašenosti sa okvirom izveštavanja i kvalitetom informacija u okviru GFI-a. Ove tvrdnje imaju za cilj da pružaju sigurnost deoničaru i široj javnosti da su im pružene sve relevantne informacije radi osiguranja da se može preduzeti postupak revizije.

2.1 Mišljenje Revizije

Suprotno mišljenje

Revidirali smo GFI Telekoma Kosova D.d za godinu završenu 31. decembra 2018. god., koji uključuju izveštaj finansijskog položaja, izveštaj prihoda, izveštaj toka novca, izveštaj izmena u pravičnosti, kao i sažetak računovodstvenih procedura i druge objašnjavajuće beleške.

Prema našem mišljenju, usled efekata koji su navedeni u stavu o Osnovi za protivno mišljenje, GFI ne predstavljaju pravilan i istinit prikaz u svim materijalnim aspektima, Telekoma Kosova D.d za godinu završenu 31. decembra 2018. godine, u skladu sa Međunarodnim standardima računovodstva (MSR), Međunarodnim standardima za finansijsko izveštavanje (MSFI) i zakonima Kosova. Finansijski izveštaji su pripremljeni na osnovu aktuelnog načela računovodstva, Zakonom br. 03/L-048 o Upravljanju javnim finansijama i odgovornostima (sa izmenama i dopunama) i Zakonom br. 04/L-087 o Javnim Preduzećima (sa izmenama i dopunama).

Osnova za suprotno mišljenje

Pitanja u nastavku pokazuju da postoje materijalne nesigurnosti koje mogu, pojedinačno ili kolektivno, izazvati značajnu sumnju u sposobnost Kompanije da nastavi da na kontinuiran način i, s tim da možda ne bude u stanju, da realizuje svoje aktivnosti i podmiri obaveze u toku normalnog odvijanja aktivnosti. Finansijski izveštaji (i relevantni dodatni aneksi) ne predstavljaju ovu činjenicu.

1. U 2009.-godini, Telekom Kosova AD je potpisao sporazume o partnerstvu/podrsci sa Operaterom Mobilne Virtualne Mreže (OMVM) Dardafon.net d.o.o, s kojim su ugovori uspostavljeni kao osnova saradnje između strana.

U 2016. godini OMVM je podneo tužbu protiv Kosovskog Telekomu A.D na Međunarodnom Arbitražnom Sudu (MAS) zbog nepoštovanja osnovnog sporazuma. U završnoj odluci (predmet ICC br. 20990 / MHM, od 19.06.2016) MAS je, između ostalog, obavezala Telekom Kosova A.D da isplati kompenzaciju OMVM-u u iznosu od 31,178,920€.

Na osnovu stvorene situacije, OMVM i Telekom Kosova A.D potpisali su Sporazum o Izvršenju Odluke o Arbitraži, dana 24.05.2017 koji, između ostalog, predviđa da se Telekom Kosova odriče naplate prihoda od OMVM-a (27% prihoda OMVM-a na osnovu aneksa 2 osnovnog sporazuma) do dana 31.12.2023, dok se OMVM odriče od postupku priznavanja i izvršenja odluke MAS-a, povlačeći predlog za priznanje od dana 07.03.2003.

Dana 26.04.2018-godine OMVM je službenim dopisom poslao obaveštenje u Telekomu o raskidu Sporazuma o Izvršenju Arbitražne Odluke. Kasnije, Dardafon pokrenuo postupak za priznavanje i izvršenje arbitražne odluke u Osnovnom Sudu u Prištini. Dana 11.02.2019-godine Osnovni Sud priznao i sproveo odluku MAS-a. Takođe, Odluka br. 88/2019 Apelacionog Suda Kosova Ae.br 88/2019 od dana 01.04.2019-godine odbacila je žalbu Telekomu Kosova AD na odluku Osnovnog Suda. Kosovski Telekom je dalje podneo predlog za zaštitu zakonitosti u Državnom Tužilaštvu dana. 15.04.2019. Međutim, prema tumačenju Pravne kancelarije Telekomu Kosova, pokretanje predloga za zaštitu zakonitosti Državnom Tužiocu je vanredni pravni lek i ne ometa / zaustavlja izvršenje odluke MAS-a. Do dana kada se OMVM povukao iz Sporazuma o Izvršenju Odluke o Arbitraži (26.04.2018), smanjeni dug/ zaostao od povlačenja Telekomu Kosova radi naplate 27% prihoda od strane OMVM-a je 23,297,463 € dug koji može biti još veći što može nakon obračunavanja kamata i drugih kazni. Takva procena kamata i kazni još nije napravljena od strane Telekomu Kosova A.D.

Mi smo sproveli procedure revizije u kontekstu procene prikladnosti stalne hipoteze u skladu sa smernicama Međunarodnih Standarda Revizije (MSR) 570 i ustanovili da nisu obavljena nikakva obelodanjivanja u pregledu objašnjavajućih beleški nakon što je izjavljeno da: "Ovim Sporazumom (Sporazum o Izvršenju Arbitražne Odluke) rezultirao je obustavom sprovođenja neposredne odluke MAS-a, omogućavajući stranama da nastave komercijalnu saradnju u skladu sa obaveznim odredbama važećeg ugovora i zahtevima odluke MAS-a. U stvari, OMVM se povukao iz sporazuma dana 26.04.2018 i sada, kao što je to prethodno objašnjeno , odluka MAS-a je izvršna.

Mi smo takođe, prema smernicama MSR 570, procenili buduće planove upravljanja koji se odnose na hipotezu o kontinuitetu, odnosno strategiju za izlazak iz vanrednog stanja koju je odobrio ODBOR Direktora Kompanije 07.06.2018. U ovom dokumentu mera br.6 predviđa razmatranje ugovora i dug prema OMVM Dardafon. U tu svrhu, Odbor Direktora je dana 29.06.2018- godine ovlastio Glavnog Izvršnog Direktora da pripremi izveštaj o ekonomskom aspektu ugovora sa (OMVM) Dardafon.net doo, odnosno „Završne procene ako je Sporazum o Podrsci od dana 16.01.2009 ekonomski povoljan za TK, a ako nije, koji su to minimalni ekonomski uslovi koji se smatraju povoljnim za TK. " Glavni Izvršni Direktor je ovlastio jednu internu komisiju kako bi uradila ove procene. Ova komisija u izveštaju je dana 10.08.2018 je donela nekoliko zaključka vezana za pokrenuto pitanje od strane Odbora. Između ostalog, komisija je došla do zaključka da takvu procenu ne može izvršiti sama komisija i da taj zadatak treba delegirati Odboru za Reviziju. Nadalje, Odbor za Reviziju je predložio angažiranje vanjske ekspertize od neke svetske poznate institucije

---

---

da bi dala zaključak oko činjenice da li je MSA (Osnovni sporazum) ekonomski povoljan ili ne za TK. Trenutno je Telekom Kosova A.D u procesu pregovora sa (OMVM) Dardafon.net d.o. o uslovima nastavka komercijalne saradnje (nakon 30. jula 2019. godine) uprkos činjenici da nije napravljena analiza ekonomskih razloga za nastavak ili ne nastavak takvog ugovora. Dok u izveštaju pomenute komisije nije bilo konkretnog rešenja o tome kako nastaviti sa izvršenjem odluke MSA (plaćanje duga OMVM-u). Ono što je izraženo u ovom izveštaju je da "pokretanje implementacije sa izvršenjem konačne arbitražne odluke i implementacijom sa izvršenjem će se svakako završiti potpunom blokadom korporacije".

U tom kontekstu, analizirana je i Projekcija toka novca za 2019- godinu, i gde smo primetili da ova projekcija ne predviđa isplatu ovog duga. U takvoj situaciji, ako poverilac OMV-a započne proceduru izvršenja, postoji materijalna nesigurnost koja može izazvati značajnu sumnju u sposobnost Telekoma Kosova A.D da nastavi aktivnosti po principu kontinuiteta.

2. Osnovna delatnost Telekoma Kosova A.D je zasnovana na informacionim tehnologijama. Pozivajući se na izveštaj Tehničkog odeljenja TK na zahtev našeg NAR-a (16.04.2018), stanje sistema i tehnoloških platformi koje omogućavaju pružanje telekomunikacionih usluga je teško. Ovo teško stanje za neke platforme je bilo još od 2010 (za sisteme emitiranja - fiksna telefonija) dok je u mobilnoj mreži od 2016- godine kada su napravljene zadnje instalacije na mreži. Zatim se ova situacija progresivno pogoršavala kao posledica izlazaka iz garancija za opremu, potrošnje rezervnih delova na zalihama i amortizacije opreme. Za većinu platformi i sistema koji omogućavaju pružanje telekomunikacionih usluga, održavanje se vrši samo od strane tehničkog osoblja TK-a. Za većinu sistema (fiksni, mobilni, IPTV i ISP) ne postoje ugovori o aktivnom održavanju/tehničkoj podršci od proizvođača. U ovom izveštaju su navedeni mogući rizici kao posledica trenutnog stanja i nepostojanju investicija i ugovora za održavanja: Potpuni prekid svih usluga koje utiču na sve korisnike u mreži (Vala, Virtuelni Mobilni Operater, Romer);

- Delimični prekid usluga u određenim zonama pokrivanja;;
- Dugi vremenski rok rešavanja problema/nedostataka;
- Nemogućnost neutralisanja problema; i
- Nemogućnost popravke opreme sa nedostacima.

Isto tako, ovaj izveštaj navodi dva važna projekta koji se pojavljuju kao zakonska obaveza (projekat migracije u novom državnom kodeksu Kosova do 1. januara 2019. godine, kao i projekat implementacije infrastrukture za zakonsko prisluškivanje) koji u slučaju njihove ne implementacije na TK može imati pravne implikacije.

Prema uputstvima MSR 570, procenili smo buduće planove menadžmenta koji se bave ovim pitanjem, odnosno strategiju za izlazak iz vanrednog stanja i koju je odobrio Bord Direktora Kompanije. Namera je da se reši ovo pitanje kroz obezbeđenje sredstava u iznosu od 30,000,000 € za implementaciju hitnih kapitalnih investicija koje će spasiti TK od tehničkog i operativnog kolapsa kako je navedeno u ovom dokumentu. U tom kontekstu, trenutno postoji samo jedan dopis upućen Ministarstvu za Ekonomski Razvoj (MER) (deoničar) u kojem se zahteva od MER-a da bude garant

---

---

zajma u iznosu od 11,217,230 € koje TK namerava uzeti od komercijalnih banaka kako bi realizirao neke od hitnih investicija . Ovaj dopis je adresiran dana 07.02.2019-godine, ali još nije dobijen odgovor. Ovlašćenje za jednu takvu garanciju (ako se odobri strane MER-a) u skladu sa Zakonom o Javnom Dugu Br.03/L-175, član 19.2 biće podvrgnut usvajanju od dve trećine (2/3) svih poslanika u Skupštini. Mi smo analizirali projekciju novčanog toka 2019- godine i primetili smo da ne postoji adekvatna podrška za projekcije u ovom planu. Ovaj plan predviđa kapitalne investicije u iznosu od 25,000,000 €, ali procenjujemo da trenutno menadžment nema realnih alternativa za obezbeđivanje dodatnih planiranih sredstava u iznosu od 25,000,000 €. Ova situacija takođe dovodi u sumnju sposobnost kompanije da nastavi u skladu sa nastavkom hipoteze kontinuiteta. .

3. Krajem jula 2019. godine ističe licenca TK za frekventni opseg na RAEPK-u. Na osnovu odluke RAEPK-a br. 1388 Br.Prot. 056/B/19, prema metodologiji "on off fee" za 15 godina, troškovi za postojeće TK opsege će biti 11,411,521 €, odnosno 1800MHz 2k25MHz = 6,339,734 € i 900MHz 2x10MHz=5,071,787€. U projekciji priliva gotovine 2019 predviđeno je da ukupan iznos za uzimanje ove licence bude 15.000.000 € podeljen na rate za 15 godine, što znači da će za 2019 godinu predviđeno 1.000.0000 €. Prema pomenutom dokumentu, RAEPK obaveštava operatore da će razmotriti mogućnost realizacije plaćanja na rate, i trenutno su u proceduru dobijanja komentara i obrazloženja operatera po ovom pitanju. Međutim, još nema konačne odluke od strane RAEPK-a u pogledu uslova plaćanja odnosno u vezi iznosa rate i rokova za isplatu.

4. Telekom je nastavio trend gubitka, odnosno u 2015-godini ukupan gubitak koji se pripisuje vlasnicima / akcionarima u Izveštaju o prihodima (IP) iznosio je 7,904,000 €, u 2016 gubitak je bio 50,931,000 €, u 2017 gubitak je bio 13,904,000 €, i 2018- godine gubitak koji je predstavljen Izveštaju Profita ili Gubitka za Period bio je 15,575,000 €. Akcijski kapital i ostale komponente kapitala u iznosu od 59,475,000 € su smanjene iz akumuliranih gubitaka u iznosu od 34,022,000 €, što znači da ostatak vrednosti kapitala iznosi 25,453,000 €. Takvi rezultati ne odražavaju objavljenu dividendu u 2015. godini u iznosu od 15.000.000 € koja još nije isplaćena. Stoga, ako se takav trend nastavi, vrednost kapitala može pasti na nulu. Ovakva situacija takođe dovodi u sumnju sposobnost Kompanije da nastavi sa nastavkom hipoteze kontinuiteta.

5. Ključni finansijski koeficijent obračunat u ciframa u GFI- ju za 2018 – godinu su nepovoljne / negativne:

- Tekuća likvidnost = 0,34 meri sposobnost kompanije da plati svoje tekuće obaveze (koje se plaćaju u roku od jedne godine) svojim tekućim sredstvima kao što su gotovina, potraživanja i zalihe. Poželjan / prihvatljiv koeficijent varira od 1,5 do 2. Protok likvidnosti manji od 1 ukazuje da kompanija može imati ozbiljnih problema u ispunjavanju svojih kratkoročnih obaveza.
- Brza likvidnost (ACID Test) = 0,19 meri sposobnost kompanije da pokrije svoje kratkoročne obaveze likvidnim sredstvima i stoga isključuje zalihe iz svojih tekućih sredstava. Test ACID manji od 1 takođe ukazuje na to da kompanija može imati ozbiljne probleme u ispunjavanju svojih kratkoročnih obaveza..
- Neto obrtni kapital -0,46 predstavlja cirkularnu i raspoloživu imovinu za plaćanje kratkoročnih obaveza takođe i da ulaže u aktivnosti koje stvaraju prihode. Negativan obrtni

---

kapital je kada tekuće obaveze kompanije prelaze njena obrtna sredstva. To znači da obaveze koje se plaćaju u roku od jedne godine prelaze tekuća sredstva koja se lako pretvaraju u gotovinu za isti period. Optimalni prihvatljivi omer je između 1,2 i 2.

- Ostvaren promet potraživanja cirkuliše 51,83, što ukazuje da su potraživanja u toku godine cirkulisala 51,83 puta ili približno dva meseca. Promet potraživanja je broj puta u godini kada kompanija prikuplja prosečna potraživanja. Izveštaj se koristi za procenu sposobnosti kompanije da efikasno proda putem kredita svojim klijentima i da pravovremeno prikupi sredstva od njih. U principu, nizak omer obrta podrazumeva da kompanija treba ponovno proceniti svoje politike prodaje kredita kako bi osigurala pravovremenu naplatu svojih potraživanja.
- Koeficijent duga 0,69 znači da je udeo obaveza u aktivi oko 70%. Koeficijent duga je definisan kao odnos ukupnog duga prema ukupnoj aktivi, izražen u procentima. Odnos veći od 0,5 ili 50%, većina aseta kompanije finansira se kroz dug. Što je veći koeficijent, veći je rizik poslovanja/poslovanja kompanije. Pored toga, visok koeficijent duga prema sredstvima može ukazivati na nizak kapacitet kompanije za zaduživanje, što će za uzvrat smanjiti finansijsku fleksibilnost kompanije.

Naša revizija je sprovedena u skladu sa Međunarodnim standardima o Vrhovnim Revizorskim Institucijama (MSVRI). U skladu sa ovim standardima, naše odgovornosti su opisane u odeljku „Odgovornosti revizora za reviziju finansijskih izveštaja“. U skladu sa etičkim zahtevima koji su relevantni za našu reviziju godišnjih finansijskih izveštaja budžetskih organizacija i JP-a na Kosovu, NKR je nezavisna od Telekomu Kosova AD i druge etičke odgovornosti su ispunjene u skladu sa ovim zahtevima. Smatramo da su revizorski dokazi koje smo dobili dovoljni i odgovarajući da pruže osnovu za naše suprotno mišljenje.

Odgovornost Menadžmenta i osoblja zadužene za upravljanje za GFI

Menadžment je odgovoran za pripremu i tačno predstavljanje Finansijskih izveštaja na osnovu aktuelnog načela u skladu sa Međunarodnim standardima računovodstva (MSR), Međunarodnim standardima finansijskog izveštavanja (MSFI) i za unutrašnje kontrole koje menadžment ocenjuje kao potrebnim za omogućavanje pripreme finansijskih izveštaja bez materijalno pogrešnih prikazivanja koje su uzrokovane bilo usred prevare bilo usred greške. To uključuje primenu Zakona br. 03/L-048 o upravljanju javnim finansijama i odgovornostima (sa izmenama i dopunama), Zakon br. 04/087 o javnim preduzećima (sa izmenama i dopunama) i Zakon br. 06/L-032 o računovodstvu, finansijsko izveštavanje i reviziju.

Predsedavajući Odbora je odgovoran za obezbeđivanje praćenje procesa finansijskog izveštavanja Preduzeća.

Odgovornost Generalnog Revizora za reviziju GFI

Naša je odgovornost da na osnovu naše revizije izrazimo mišljenje o GFI. Revizija je izvršena u skladu sa MSVIR. Ovi standardi zahtevaju da se pridržavamo etičkih zahteva i da planiramo i izvršimo reviziju kako bismo stekli razumnu sigurnost o tome da finansijski izveštaji ne sadrže materijalno pogrešna prikazivanja. Naši ciljevi su da dobijemo razumne sigurnosti o tome da godišnji finansijski izveštaji ne sadrže pogrešne materijalne izjave, bilo to usled prevare ili greške, razumna sigurnost je visoki stepen sigurnosti međutim ne garantuje da će revizija koja se vrši u skladu sa MSVIR uvek identifikovati materijalno pogrešno prikazivanje kada ono postoji. Pogrešna prikazivanja se mogu pojaviti usled prevare ili greške a smatraju se materijalnim ukoliko, pojedinačno ili u grupi mogu da utiču na odluke koje se donose na osnovu ovih GFI.

Revizija uključuje obavljanje postupaka radi dobijanja dokaza u vezi sa finansijskim informacijama i obelodanjivanjima u GFI. Izabrani postupci zavise od procene revizora, uključujući i procenu rizika od materijalno pogrešnih prikazivanja u GFI bilo da se ona pojavljuju usled prevare ili greške. Tokom procene rizika, revizor uzima u obzir unutrašnje kontrole koje su relevantne za sastavljanje finansijskih izveštaja od strane entiteta, kako bi dizajnirao revizorske postupke koje su odgovarajući za okolnosti entiteta, ali ne u cilju izražavanja mišljenja o efektivnosti unutrašnjih kontrola entiteta.

Revizija uključuje i procenu prikladnosti korišćenih računovodstvenih politika, opravdanost računovodstvenih procena izvršenih od strane menadžmenta, kao i procenu prezentacije finansijskih izveštaja.

2.2 Usklađenost sa zahtevima za GFI i ostalim zahtevima za izveštavanje

Zahteva se da JP deluje u skladu sa određenim okvirom izveštavanja i sa ostalim zahtevima za izveštavanje. Mi smo uzeli u obzir:

- Zahteve ZUJFO br. 03/L-048 (sa izmenama i dopunama);
- Zahteve Zakona br. 06/L-016 o trgovačkim društvima;
- Zahteve Zakona br. 04/L-087 o javnim preduzećima (sa izmenama i dopunama);
- Zahteve Zakona br. 06/L-032 o računovodstvu, finansijskom izveštavanju i reviziji;
- Zahteve Zakona br. 04/L-42 o javnim nabavkama (sa izmenama i dopunama);
- Zahteve Uputstva br. 2/2013/ MF o strukturi i sadržaju Godišnjih finansijskih izveštaja; i
- Od JP-a se zahteva takođe da ispuni sledeće zahteve:
  - Statut JP-a;
  - Plan poslovanja;
  - Tromesečne izveštaje;
  - Godišnje izveštaje;

- Izveštaj od merenja zadovoljstva korisnika, kao i
- Nacrt plana i konačni plan nabavke na vreme.

2.3 Preporuka u vezi sa Godišnjim Finansijskim Izveštajima

Preporuka A1 ¹ Predsedavajući Odbora treba da osigura da je izvršena detaljna analiza kako bi se utvrdili uzroci koji su uticali na izmenu Mišljenja i da se preduzmu neophodne mere za poboljšanje situacije. Finansijski izveštaji Kompanije trebaju biti pripremljeni na jednoj prihvatljivoj osnovu i zasnovani na ekonomskoj stvarnosti Kompanije. Potpisivanje izjava od strane EK i IFFR će se izvršiti samo ako su sve potrebne kontrole primenjene u odnosu na GFI pre nego što se podnesu BD-u.

---

¹ Pitanje A i Preporuka A -podrazumeva nova pitanja i preporuke;
Pitanje B i Preporuka B - podrazumevaju ponovljena pitanja i preporuka;
Pitanje C i Preporuka -podrazumevaju delimično ponovljena pitanja i preporuke

---

3 Finansijsko upravljanje i kontrola

Naš rad u vezi sa Finansijski Upravljanjem i Kontrolom (FUK), odražava detaljni rad koji je preduzet o sistemima prihoda i troškova u Javnom preduzeću. Posebno je u fokusu revizije bilo i upravljanje budžetom, pitanja nabavke kao i ljudski resursi kao i imovina i obaveze.

Zaključak o Finansijskom Upravljanju i Kontroli

U Kompaniji Telekom Kosova A.D tokom 2018 - godine bilo je čestih promena višeg rukovodstva (glavni izvršni službenik), kao i pozicija ZKFTH -a je imala stalnih promena. Takođe, do kraja marta 2018 - godine nije bilo ni Odbora Direktora

Naši rezultati revizije su izneli na videlo da Kompanija nije uspostavila adekvatne kontrole u većini operativnih i finansijskih aktivnosti.

Na dalje važna poboljšanja treba izvršiti u većini oblasti, kao što su upravljanje imovinom, upravljanje osobljem, implementacija rashoda, sistemi informacione tehnologije i dobrog upravljanje kako bi se osiguralo poboljšanje kvaliteta pruženih usluga korisnicima i poboljšanje finansijske situacije. Kompanije.

Ove i druge slabosti predstavljene u ovom izveštaju trebalo bi da razmotri Bord Direktora kako bi se poboljšalo finansijsko upravljanje i kontrola u Telekomu Kosova.

3.1 Plan poslovanja (prihodi i rashodi)

Razmotrili smo izvore planiranih prihoda i rashoda sa godišnjim planom poslovanja, prema odgovarajućim kategorijama. To je istaknuto na donjim tabelama:

Tabela 1. Prihodi i rashodi prema godišnjem planu za 2018. godinu (u €)

Opis	Početno planiranje	Završno planiranje	2018. realizacija	2017. realizacija
Prihodi od prodaje/usluge	77,356,855	67,692,238	66,002,340	70,243,367
<u>Ostali prihodi[1]</u>	123,973	245,004	236,603	1,039,000
Ukupno prihodi	77,480,829	67,937,242	66,238,943	71,282,367
Troškovi za plate	27,054,365	27,921,832	28,137,710	26,700,699
<u>Operativni troškovi[2]</u>	19,957,508	16,119,381	17,483,391	16,682,238
<u>Ostali troškovi[3]</u>	40,523,962	36,164,643	36,543,148	41,708,016
Ukupno rashodi	87,535,835	80,205,856	82,164,250	85,090,953

Objašnjenja o promenama u planiranju prihoda i rashoda su date u nastavku:

- Početno planiranje prihoda od prodaje / usluga bilo je više od konačnog / revidiranog plana za 9,664,617.34 € ili oko 12,5%. Glavni pokazatelj za to je bio trend realizacije prihoda za prvi deo 2018 - godine, i kao rezultat toga, u pravcu realnijeg planiranja, u revidiranom planu predviđeni prihodi su niži nego u početnom. Međutim, preduzeće je imalo dobre rezultate u odnosu na konačni plan, koji je izražen u procentima od oko 97% istog ;
- Završno planiranje plata i dnevnica bio je veći za 867,467 € u odnosu na početno planiranje. Plan za ovu kategoriju za 2018 - godinu ostvaren je za 215,878 € više od završnog plana;
- Završno planiranje za operativne troškove u odnosu na početno planiranje je smanjeno za 3,838,127 € ili oko 19,23%. Dok je realizacija za ovu kategoriju iznosila 1.364.010 € više od završnog plana;
- Završno planiranje za druge troškove u odnosu na početno planiranje je smanjeno za 4,359,319 € ili oko 10,75%. Takođe, realizacija za ovu kategoriju bila je veća za 378,505 € u odnosu na završni plan.

Pitanje A2 Prekoračenja u realizaciji poslovnog plana

Nalaz	<p>Zakonski okvir zahteva da Javno preduzeće izradi Poslovni Plan definisanjem opštih troškova za obavljanje aktivnosti kao i način za finansiranje troškova.</p> <p>Naše analize pokazuju da postoje značajne razlike između inicijalnog i konačnog planiranja budžeta za 2018 - godinu . Osim toga, prekoračenja su vidljiva i između revidiranog plana i realizacije za kategorije plata i dnevnica, operativnih troškova i ostale potrošnje.</p>
Rizik	<p>Loši procesi planiranja dovode preduzeće u takvu poziciju koja rizikuje da ne ispuni ciljeve i ne uspeva da pokrije troškove povećanjem obaveza prema dobavljačima.</p>
Preporuka A2	<p>Predsedavajući Odbora treba da osigura da se poslovni plan zasniva na realnim potrebama Kompanije, njegova realizacija da bude nadgledana na sistematski način i promene ili velika odstupanja od početnog plana da se tačno odražavaju u revidiranom planu.</p>

3.2 Izveštaj finansijske pozicije

Kompanija Telekom Kosova D.d u narednoj tabeli predstavila Izveštaj finansijske pozicije.

Tabela 2: Izveštaj finansijske pozicije (Bilans stanja)² 31. decembra 2018. Godine u € (svi iznosi su u hiljadama evra, osim ako nije drugačije navedeno).

Imovine	2018. god.	2017. god.
Imovina, postrojenja i oprema	49,785	68,236
Nematerijalna imovina	11,659	11,597
Finansijska sredstva raspoloživa za prodaju	2	2
Imovina odloženog poreza	1,213	863
Zalihi	5,498	6,746
Potraživanja	9,456	7,915
Potraživanja od poreza na prihode	10	12
Pretplatni troškovi i ostala potraživanja	3,285	3,471
Novac i ekvivalenti novca	722	488
Ukupno imovine	81,630	99,330
Ekvitet		
Osnovni kapital	4,475	4,475
Rezervni kapital	55,000	55,000
Održani Dobici/Gubici	(18,447)	(4,544)
Godišnji Dobici/Gubici	(15,575)	(13,904)
Drugi stavki		
Obaveze		
Dugoročne obaveze		
Trgovinski plativi računi	9,256	10,419
Provizije	24,789	27,467
Ostale plative i akruali	4,002	2,210
Odloženi prihodi	3,130	3,207
Plative dividende	15,000	15,000
Ukupno obaveze i Ekvitet	81,630	99,330

² SNK 1 pojam "Bilans stanja" promenili i imenovali "Izjava o Finansijskom Položaju"

Kao rezultat naših testiranja u smislu usklađenosti sa zakonima i propisima, dali smo sledeće preporuke:

Pitanje B1 - Nedostatak jasnih politika u računovodstvenim procenama

Nalaz Prema Međunarodnom računovodstvenom standardu 8 "Računovodstvene Politike, Promene Računovodstvenih Procena i Grešaka" i stav 3.3 "Kodeksa Korporativnog Upravljanja, jedna ekonomska jedinica bira i primenjuje svoje računovodstvene politike sa održivošću ka transakcijama, događaje i druge slične uslove.

Nalaz Uprkos činjenici da Kompanija ima niz propisa u skladu sa Zakonom o JP, još uvek ne postoje jasne politike presuda i računovodstvenih procena za kategoriju imovina, kao što su: ispravna procena finansijskih i nefinansijskih sredstava; vek upotrebe nefinansijske imovine ili očekivani model potrošnje budućih ekonomskih koristi sadržanih u imovini. Ovo pitanje je pokrenuto i preporučeno još prošle godine.

Prema zvaničnicima Kompanije, to se desilo jer je aktivnost privremeno obustavljen zbog nedostatka komiteta revizije i činjenice da nakon restrukturiranja kompanije započeto sa izradom SOP-a i da se ne vrše duple radove i da se ne stvaraju sukobi opisani u računovodstvene politike i procedure sa tim procedurama u SOP-u.

Rizik U odsustvu ovih politika vrednovanja, bitan deo pripreme FI-a može biti narušen, uzrokujući čak i pogrešne tvrdnje o materijalnim glasovima.

Preporuka B1 Predsedavajući Odbora treba da osigura da su preduzete konkretne radnje za uspostavljanje jasnih procena računovodstvenih politika i njihovo razmatranje za potrebnim promenama.

Pitanje B2 - Gubitak vrednosti imovine i nedovoljno tretiranje ovog pitanja**Nalaz**

U skladu sa objektivom (1) Međunarodnog računovodstvenog standarda 36 "Amortizacija imovine" i Nacionalnog Standarda Kosova 3 stav 26, ekonomska jedinica će odrediti procedure koje primenjuje kako bi osigurala da se njena imovina vodi po knjigovodstvenoj vrednosti koja nije veća od njihove nadoknadive vrednosti. Imovina se drži u iznosu većem od nadoknadivog iznosa ako njegova knjigovodstvena vrednost premašuje iznos koji se može nadoknaditi upotrebom ili prodajom sredstava. Ako je tako, kaže se da je sredstvo obezvređeno i Standard zahteva da subjekt prizna gubitak od umanjenja vrednosti. Nefinansijska imovina koja je imala obezvređenje se proverava na svaku eventualnu promenu umanjenja vrednosti na svaki datum izveštavanja.

U procesu implementacije računovodstvene politike, menadžment kompanije nije donelo nikakvu procenu koja bi mogla imati značajan uticaj na umanjenje vrednosti imovine koja se utvrđuje provođenjem testa kroz koji se procenjuje nadoknadivi iznos. Postoje jasne situacije za određivanje potrebe za testiranjem umanjenja vrednosti imovine koja pokazuje gubitke od umanjenja vrednosti na datum stanja bilansa , kao što su::

- Značajan deo sredstava su informacijska tehnologija koja ima dinamično tržište i tržišna vrednost sličnih sredstava je opala;
- Nedostatak održavanja i tehnološke podrške koja nosi visoku cenu dovodi u pitanje ukupnu vrednost celokupne platforme;
- Nema vrednovanja imovine koja su prethodne tehnološke generacije a koja se može ponovo koristiti uz potencijalne popravke;
- Knjigovodstvena vrednost dela neto imovine ekonomske jedinice može biti veća od tržišne vrednosti;
- Fizičko stanje imovine i njihov učinak je pogoršan;

Prema zvaničnicima Kompanije zbog budžetskih ograničenja od trenda realizacije prihoda za godine 2016-2017, menadžment nije mogao da uključi ovaj projekat u okviru projekata sa "Vrlo Visokim Prioritetom". Takođe, zbog finansijske situacije Kompanije, teško je planirati re-pokretanje uključivanja ovog projekta u pregled budžeta srednje periode 2019. godine.

Rizik	Kontinuirani nedostatak testa obezvređivanja imovine mogao bi uticati na nerealno prikazivanje njihove vrednosti i rashoda od gubitaka u FI.
Preporuka B2	Predsedavajući Odbora da osigurava da su donesene odluke za obavljanje postupaka za testiranje smanjenja vrednosti imovine dokumentujući to na što jasniji način kako bi se to predstavilo u jednoj realnoj vrednosti imovine i kako bi se otklonile mogućnosti lošeg izjavljivanja troškova u finansijskim izveštajima.

3.3 Izveštaj prihoda i rashoda

Kompanija Telekom Kosova D.d u narednom izveštaju, predstavila je sve vrste prihoda koji su stvoreni tokom godine, rashode i finansijski rezultat.

Tabela 3: Izveštaj prihoda i rashoda do 31. decembra 2018. god, u € (svi iznosi su u hiljadama evra, osim ako nije drugačije navedeno).

Opis	2018. god.	2017. god.
Prihodi od prodaje / usluga	66,002	70,243
Prihodi od granta		
Ostali prihodi	236.60	1,039
Ukupno prihodi	66,239	71,282
Plate i dnevnice	28,138	26,701
Troškovi goriva	235	261
Troškovi materijala/usluga	15,920	14,857
Kancelarijski i administrativni troškovi	876	779
Troškovi za održavanje	1,488	1,695
Troškovi obezvređenja	12,994	13,147
Troškovi amortizacije	7,405	9,651
Ostali troškovi	15,109	17,999
Ukupno troškovi	82,164	85,091
Dobitak/ Gubitak pre poreza	(15,925)	(13,809)
Porez na dobitak - Prihodi/ (troškovi) poreza na dohodak	350.00	(95)
Neto Dobitak/Gubitak	(15,575)	(13,904)

Realizovani prihodi iznosili su 66,238,943 €, dok je planiranje prihoda za 2018 - godine iznosilo 67,937,242€.

Rashodi koji su realizovani (bez obezvređivanja i amortizacije) u 2018 - godini su iznosili 61,766,092 €, dok je planiranje za 2018 - godinu bilo 58,794,096 €. Od ovih rashoda ostvareno je 28,137,710 € ili izraženo u procentima oko 45,5% koji spadaju u kategoriju plata i dnevnica (potrošnja osoblja).

Naši revizijski pregledi u skladu, rezultirali su sa nalazima navedenim u nastavku:

Pitanje A3 – Naimenovanje službenika za sertifikaciju isplata

Nalaz Prema Zakonu o Javnim Finansijama i Odgovornosti, potrebno je da "Svaka budžetska organizacija, nezavisna izvršna agencija i javno preduzeće da ima službenika za sertifikaciju. Službenik za sertifikaciju se imenuje i izveštava Glavnom Administrativnom Službeniku “ .

Kompanija još uvek nije imenovala službenika za sertifikaciju plaćanja. Ova uloga je delimično pokrivena od strane Menadžer Trezora , ali to nije jedna pravilna raspodela dužnosti zato što isti upravlja i bankovnim računima i izvršava isplatu .

Propust da se imenuje službenik za sertifikaciju isplata nastao je zbog neuspeha menadžmenta da uspostavi odgovarajuće potrebne kontrole i pozicije u kompaniji.

Rizik Nedostatak službenika za sertifikaciju slabi unutrašnje kontrole i nedostatak odgovarajuće raspodele dužnosti i po službeniku može dovesti do sukoba interesa.

Preporuka A3 Predsedavajući Odbora treba da osigura da postoji odgovarajuća podela dužnosti i odgovornosti u kompaniji tako što će preduzeti odgovarajuće mere kako bi se uspostavila ova pozicija kako bi se ojačale kontrole i sprečili mogući sukobi interesa.

Pitanje A4 – Isplate obrađene bez potpisivanja od strane menadžera trezora

Nalaz U skladu sa standardnim operativnim procedurama (SOP) za finansije, koje je izradila kompanija, u delu odobrenja računa, potrebno je da se „ne isplaćuje niti jedan račun ako nedostaje jedan od sljedećih potpisa: koordinator za izveštavanje i planiranje, menadžer / projekt upravnika, direktora (sektora / odjela zahteva) i menadžera trezora “.

Od 11 testiranih slučajeva u pet slučajeva ova kontrola nije sprovela od strane menadžera trezora i predmet je procesiran na isplatu bez njegovog potpisa.

To se dogodilo kao rezultat ne primenjivanja efektivne kontrole od strane GFST-a.

Rizik Ne uspostavljanje kontrola prilikom slučajeva realizacije troškova i njihovo ne usvajanje na formalan način od odgovornih osoba kompanije povećava rizik od nerazumnog i skupog upravljanja troškovima i to može izazvati nepotreban finansijski gubitak preduzeća.

Preporuka A4 Predsedavajući Odbora da osigura preduzimanje mera za uspostavljanje adekvatnih kontrola u kompaniji kao i da je odobravanje troškova izvršeno od strane osoba odgovornih za efikasnije i racionalnije upravljanje rashodima.

Pitanje A5 - Nedostatak plana za upravljanje ugovorima

Nalaz Prema POUJN-u, član 61.8 , „Plan za upravljanja ugovorima će biti pripremljen pre početka implementacije ugovora i uz saglasnost strana uključenih u ugovoru. To će biti dokumentovano potpisivanjem obe strane, odnosno od strane menadžera projekta i ekonomskog operatera “.

U dva slučaja, procedure nabavki "Kupovina IPTV kontejnera" i "Opremanje, snabdevanje mobilnom telekomunikacionom opremom" nedostaju u planu upravljanja ugovorima.

To se desilo kao rezultat ne primene efektivne kontrole od strane ugovorenog autoriteta.

Rizik Nepotpuno sprovođenje zakonskih zahteva za nabavke može rezultirati lošim upravljanjem u implementaciji ugovora.

Preporuka A5 Predsedavajući Odbora treba da osigura da se preduzme jedan interni pregled kako bi se utvrdilo zašto zahtevi za nabavke nisu adresirani u svim slučajevima i da se obavlja još veća kontrola kako bi se osiguralo da su identifikovani nedostaci i adresirani.

Pitanje A6 - Nedovoljno planiranje i realizacija plana nabavke

Nalaz Član Pravilnika i Operativnog Uputstva Javnih Nabavki (POUJN) govori da priprema godišnjeg plana nabavki: Eliminiše potrebu za urgentnom nabavkom ili izuzeća; Prikuplja zahteve, kada je to moguće, kako bi dobio cenu za novac; Omogućava identifikaciju okvirnih ugovora; i Izbegava raspodelu zahteva nabavki koji su uglavnom isti ili su takvi povezani.

Kompanija je izradila plan nabavke u 85 procedura ukupne procenjene vrednosti od 13,415,774 €. Tokom godine potpisano je 80 ugovora u iznosu od 2.940.730,91 €, od čega je 40 realizovano kroz proceduru minimalne kotacije cena.

Mi smo, primetili da je za većinu istih ili povezanih zahteva / usluga razvijen niz postupaka koji su rezultirali razdvajanjem zahteva: Projekti "Nabavka IT opreme " i " Snabdevanje sa IT rezervnim delovima " su projekti koji imaju suštinski iste ili slične zahteve i za ova dva projekta je provedeno 17 aktivnosti nabavke, od kojih je osam aktivnosti provedeno s postupcima određivanja cena i pet procedura u minimalnim vrednostima.

Jedno takvo razdvajanje zahteva/potreba je rezultat neadekvatnog planiranja od strane zahtevnih jedinica.

Rizik Razdvajanje zahteva koji su isti ili povezana sa procedurama određivanja cena i procedura minimalne vrednosti skraćuje vremenske rokove za tendere, čime se povećava rizik od eliminacije konkurencije i dovodi u pitanje kvalitet robe / usluga dobijenih za novac.

Preporuka A6 Predsedavajući Odbora treba da osigura detaljno planiranje aktivnosti nabavke, gde bi se u budućnosti izbegli zahtevi za razdvajanjem zahteva i obezbedili primenu odgovarajućih procedura kao što su javni okvirni ugovori.

Pitanje A7 - Angažovanje radnika na određenim poslovima i zadacima na redovnim pozicijama bez javnog konkursa

Nalaz Prema Zakonu o radu, br. 03 / L-212, član 8, tačka 1, zahteva da "poslodavac u javnom sektoru je obavezan da objavljuje javni konkurs svaki put kada primi zaposlenog i uspostavi radni odnos". Takođe, Administrativno uputstvo (MRSS) br.07 / 2017 - o regulisanju procedura javnog konkursa, član 4, tačka 3, zahteva: "Javni konkurs ostaje otvoren 15 dana od dana objavljivanja i mora biti objavljen najmanje u jednom od pisanih sredstava informisanja “.

Kompanija je tokom 2018 - godine, angažovala 178 zaposlenih za određene poslove i zadatke, bez objavljivanja javnog konkursa.

Razlog za takvo angažovanje je da kompanija nije smatrala potrebnim da objavi javni konkurs za angažovanje zaposlenih na poslu i specifičnim zadacima, a njihova objašnjenja uključuju: angažovanje osoblja na poslovima i specifičnim zadacima. u principu se ostvaruje; Poziv za iskazivanje interesa objavljen je na veb sajtu zvaničnoj stranici kompanije i na ulazima u glavne objekte Telekoma, identifikovane su potrebe osoblja iz određenih departmana koji su to zahtevali i putem angažovanja pratećeg osoblja od strane Izvršnih Menadžera za njihove kabinete.

Rizik Angažovanje zaposlenih na radna mesta i specifične poslove na pozicije redovnih radnih mesta poštuje osnovne principe pravičnog, transparentnog i konkurentnog procesa, osim što ne mora biti u skladu sa zakonskim obavezama, povećava rizik angažovanja neadekvatnih osoba na određenim pozicijama.

Preporuka A7 Predsedavajući Odbora treba da osigurava da su uzeti u obzir uzroci utvrđenih nedostataka i da su poduzete potrebne mere kako bi se poštovale relevantne zakonske odredbe u pogledu i prilikom angažovanja novih zaposlenika.

Pitanje A8 - Prekoračenja rokova za angažovanje zaposlenih na specifičnim poslovima i zadacima

- Nalaz** U Zakonu o radu br. 03/L-212, član 10 , stav 6 , navodi se da "Ugovor za određeni zadatak ne može biti duži od 120 (sto dvadeset) dana u toku 1 (jedne godine) ".
- Gjetja** Naši testovi pokazuju da je u 65 slučajeva kompanija angažovala zaposlene na poslovima i specifičnim zadacima ne poštujući maksimalne uslove zapošljavanja prema ovom načinu ugovaranja.
- Prekoračenja roka angažovanja , kompanija je obrazložila da se to desilo zbog potreba departmana koji su to tražili.
- Rizik** Angažovanje zaposlenika duže od maksimalno dozvoljenog vremena stvara rizik od angažovanja ne kompetentnih osoba za odgovarajuće pozicije i povećava troškove preduzeća i može dovesti do operativne neefikasnosti.
- Preporuka A8** Predsedavajući Odbora treba da osigurava da interni poslovni akti jačaju interne kontrole koje će sprečiti sklapanje ugovora o radu i na specifičnim zadacima duže od maksimalnog roka dozvoljenog zakonom.

Pitanje A9 - Iste pozicije radnog mesta koje se plaćaju različitim stepenima

Nalaz U Zakonu o radu br. 03 / L-212, član 55, stav 3, navodi se da "poslodavac plaća i ženama i muškarcima istu naknadu za rad jednake vrednosti, naknadu koja pokriva osnovnu platu i druge naknade".

Tokom razmatranja liste zaposlenih 31.12.2018 - godine, identifikovali smo 61 poziciju u kojoj zaposleni nisu plaćeni na istom položaju istim stepenom , koeficijentom.

Prema odgovoru kompanije, razlozi za identifikaciju slučajeva kada su zaposleni sa sličnim radnim mestima plaćeni različitim stepenima koeficijentima su: školska sprema i iskustvo, razlika između poslova u departmanima, promene sudskim odlukama, zaposleni putem javnog natečaja sa relevantnim stepenima, ali međutim to nisu kriterijumi predviđeni zakonom ili bilo kojim unutrašnjim propisom Kompanije i zaposleni mora biti plaćen za zadatak koji on ili ona obavljaju i odgovornosti koje ima.

Rizik Plaćanje zaposlenih za iste pozicije sa različitim stepenom povećava rizik od nezadovoljstva zaposlenih koji čak mogu podneti bilo kakvu eventualnu tužbu protiv kompanije za neravnopravan tretman.

Preporuka A9 Predsedavajući Odbora treba da osigura da interni akti jačaju unutrašnje kontrole, što će sprečiti zaposlene na istim pozicijama da budu plaćeni u različitim koeficijentima - stepenima.

Pitanje A10 – Unapređenje osoblja bez ikakvih kriterijuma sa jednog ranga i/ ili položaja na drugom rangu i/ ili položaju

Nalaz “Etički Kodeks Korporativnog Upravljanja za Javna Preduzeća objavljen od strane Jedinice za Politike i Nadzor Javnih Preduzeća, u poglavlju 12, Ostali protokoli za zapošljavanje, odnosno 12,18 i 12,20 navodi da će: “Preduzeće će regrutovati i podržavati zaposlene bez diskriminacije na osnovu njihove podobnosti za rad”; “Preduzeće ohrabriti i pomoći zaposlene na svim nivoima relevantnom razvoju sposobnosti i napretku u njihovim karijerama”.

U politici zapošljavanja i odabira ne postoje kriteriji za kretanje osoblja u rangu i položaju, ali ova promocija na osnovu politike koja je na snazi je u nadležnosti Izvršnog Šefa u saradnji sa departmanom Ljudskih Resursa i relevantnim istraživačkim departmanima.

Kompanija je tokom 2018 - godine, izvršila 296 pokretanja osoblja na pozicijama i stepene. Pregledali smo listu mobilnosti osoblja i nismo pronašli nikakve argumente o tome koji je kriterijum korišćen u unapređenju osoblja, npr. sa petog razreda na razred 14, sa 7 na 15, sa razreda 9 na razred 12, sa 10 na 14, sa razreda 10 na razred 15.

To se desilo kao posledica nedostatka jasnih kriterijuma i određenih za pokretanje osoblja u Politici selekcije i regrutovanja.

Rizik U nedostatku politike unapređenja , povećava se rizik od nejednakog tretmana zaposlenih koji može stvoriti diskriminaciju u, i prilikom određivanja razreda osoblja zapošljava.

Preporuka A10 Predsedavajući Odbora treba da osigura izradu propisa o unapređenju i da se unapređenje i degradiranje osoblja vrši se na osnovu kriterijuma utvrđenih propisom / politikom koji odobrava Bord Direktora.

Pitanje A11 - Propisi i politike o upravljanju osobljem usvojenih od strane Odbora

Nalaz U skladu sa Statutom Preduzeća predviđeno je da "Društvo donosi propise koji sadrže odredbe o upravljanju i funkcionisanju kompanije koje je odobrio Bord Direktora.

Mi smo primili jedan set pravilnika i politika ljudskih resursa koji su na snazi, ali osim „Politike odabira i regrutacije“ koja je usvojena na Odboru, drugi propisi i politike su odobrene samo od strane Izvršnog Šefa, a neke druge postoje samo kao dokumenti i uopšte nisu odobreni.

To se desilo zbog toga što Bord Direktora nije primenio efektivnu kontrolu na Menadžment Kompanije.

Rizik Neodobranje propisa i politika o ljudskim resursima od strane Odbora Direktora povećava rizik od nedostatka odgovornosti Menadžmenta Kompanije u upravljanju osobljem.

Preporuka A11 Predsedavajući Odbora treba osigurati da su odobreni svi propisi i politike izrađeni za ljudske resurse. Šta više, potrebno je izvršiti internu reviziju kako bi se utvrdilo zašto zahtevi statuta kompanije, zakona o javnim preduzećima, etičkog kodeksa i korporativnog upravljanja za javna preduzeća do sada nisu adresirani.

3.4 Izveštaj izmena u kapitalu

U Godišnjim finansijskim izveštaja preduzeća, kapital je predstavljen prema sledećoj strukturi:

Tabela 4: Kapital Javnog preduzeća TK 31.12.2018. god (svi iznosi su u hiljadama evra, osim ako nije drugačije navedeno).

Opis	31. decembar 2018. god.	31. decembar 2017. god.
KAPITAL		
Osnovni kapitali	4,475	4,475
Rezervni kapital	55,000	55,000
Preneta zarada/ gubici	(18,447)	(4,544)
Zarada/ gubici aktuelne odine	(15,575)	(13,904)
Rezerva ponovne procene	-	-
Ukupno	25,453	41,027

3.5 Izveštaj toka gotovog novca

Izveštaj toka novca daje podatke o izmenama u gotovom novcu tokom perioda izveštavanja koji su predstavljeni i klasifikuje tok novca koji se postiže preko operativnih, investicionih i finansijskih aktivnosti. Informacije o toku novca preduzeća su korisnik kako bi dali korisniku finansijskih izveštaja ocenu toka novca.

Kompanija Telekom Kosova u sledećem izveštaju predstavila Izveštaj o Tokovima Gotovog Novca.

Tabela 5: Prijemi i troškovi gotovog novca u € (svi iznosi su u hiljadama evra, osim ako nije drugačije navedeno)

Opis	31. decembar 2018. god.	31. decembar 2017. god.
<i>Tok novca iz operativnih aktivnosti</i>		
Korekcija za obezvređenje	12,994	13,147
Ostale povećavajuće korekcije	7,405	9,650
Smanjenje novca (gubitak pre oporezivanja i ostalo)	(22,416)	-50,842
Ostale regulacije povećavajuće smanjujući	4,261	37,991
Neto tok novca iz operativnih aktivnosti	2,243	9,946
<i>Tok novca iz investicionih aktivnosti</i>		
Povećanje novca		
Smanjenje novca	(2,009)	(10,144)
Neto novca iz investicionih aktivnosti	(2,009)	(10,144)
<i>Neto novca iz finansiranih aktivnosti</i>		
Povećanje novca		
Smanjenje novca		
Neto novac iz finansiranih aktivnosti	0	0
Povećanje/smanjenje novca tokom godine	234	(198)
Novac na početku godine	488	686
Novac na kraju godine	722	488

3.6 Tretiranje objašnjivih beleška

Podaci o objašnjenju daju informacije na osnovu pripreme finansijskih izveštaja i računovodstvenih politika koje zahtevaju MSFI i pružaju dodatne informacije koje nisu predstavljene u bilansu stanja, pregledu prihoda uspeha, izveštaju o novčanom toku ili pregledu promena u kapitalu, ali su važne za razumevanje bilo koje od njih.

Pitanja predstavljena u vezi sa kontinuitetom podataka koji se odnose na nepropisno prijavljeni kontinuitet u GFI-u predstavljena su u tački 2 ovog izveštaja, i to na osnovu Suprotnog Mišljenja.

4 Dobro upravljanje

Posebne oblasti našeg pregleda u vezi sa dobrim upravljanjem bile su unutrašnja revizija, proces polaganja odgovornosti i upravljanje rizicima, dok su ostale komponente tretirane u okviru gore navedenih poglavlja ili pod-poglavlja ovog izveštaja.

Opšti zaključak o upravljanju

Generalno, dobro upravljanje u vezi sa operativnim / poslovnim i finansijskim aktivnostima u Telekomu Kosova i dalje je krhka. Kompanija nema napretka u implementaciji preporuka koje je dao nezavisni revizor za 2017- godinu . Također, ne postoje politike osmišljene za procenu, identifikaciju i određivanje rizika kroz registar rizika i nedostatak upravljanja rizicima.

Nadalje, nije bilo obavljene samo procene rada Odbora Direktora i nema tj nedostaje priručnik za upravljanje imovinom.

Interna revizija je pružila jedan pregled nivoa sigurnosti internih kontrola i dala preporuke za njihovo poboljšanje. Međutim, ova jedinica nije razvila plan zasnovan na rizicima , nema politike i procedure za svoje aktivnosti, nema status za reviziju i nema strateški plan.

4.1 Sistem unutrašnje revizije

Jedinica Unutrašnje Revizije (JUR) deluje sa pet službenika/članova osoblja. Od njih, dva revizora, jedan VD Menadžer Unutrašnje Revizije za IT, jedan Menadžer Unutrašnje Revizije i jedna lična Asistentkinja/Prevodilac i Predsedavajuće ove jedinice, koja je izabrana u novembru 2018.

Kako bi se sprovela jedna efikasna revizija potreban je sveobuhvatan program rada koji odražava finansijske i druge rizike kompanije i pruža dovoljnu sigurnost o efikasnosti interne kontrole. Uticaj proizvoda interne revizije treba suditi prema značaju koji je menadžment dao sprovođenju preporuka revizije.

Jedinica UR - e je pripremila formu godišnjeg plana revizije koji nije zasnovan na riziku i isti u odsustvu Odbora i Odbora za reviziju (u vreme pripreme plana) nije odobren. U ovom planu revizije, JUR je za 2018 - godinu planirala osam revizije, od kojih je tokom 2018 godine sprovela tri revizije, dok su dve revizije sa ovog plana završene u 2019. Osim ovih, JUR je realizovala još devet aktivnosti na zahtev menadžmenta. Generalno, izveštaji JUR-a su bili inkluzivni tako što su dali preporuke za poboljšanje unutrašnje kontrole.

Pitanje A12 - Ne izrada Statuta Unutrašnje Revizije

Nalaz Međunarodni Standardi za Profesionalnu Praksu Unutrašnje Revizije (IPSASAP) 1000 predviđaju da bi svrha, ovlašćenje i odgovornost aktivnosti unutrašnje revizije trebali biti formalno definisani u Statutu unutrašnje revizije, u skladu s definicijom unutrašnje revizije, Etičkim kodeksom i standardima.

JUR nije izradio Statut Unutrašnje Revizije po zahtevima standarda.

To se desilo kao rezultat nedostatka pažnje od strane revizorskog odbora i departmana za reviziju kako bi pripremili ovaj formalni dokument.

Rizik Nedostatak statuta revizije povećava rizik da ne dođe do jasnog definisanja svrhe, položaja, ovlašćenja i odgovornosti aktivnosti unutrašnje revizije u kompaniji.

Preporuka A12 Predsedavajući Odbora u suradnji s Komisijom za reviziju treba da osigura izradu Statuta UR, jasno definišući kroz ovaj formalni dokument: svrhu, poziciju, ovlasti i odgovornost aktivnosti unutrašnje revizije u Kompaniji.

Pitanje A13 - Ne izrada strateškog plana i plana revizije zasnovanog na riziku

Nalaz Međunarodni Standardi o Profesionalnim Praksama Unutrašnje Revizije 2010 i 2020 predviđaju da rukovodilac unutrašnje revizije uspostavi plan revizije zasnovan na riziku i dokumentuje plan za svaki angažman, uključujući ciljeve, delokrug , vreme i raspodelu resursa angažovanja.

Departman unutrašnje revizije je izradio plan u kojem je predvideo neke obveze (isti nije odobren u nepostojanju Odbora u tom periodu), ali taj plan nije bio zasnovan na riziku . Šta više, ovaj Departman nema niti strateški plan .

To se desilo kao rezultat nedostatka interesa od strane komisije za reviziju i departmanu za reviziju kako bi se izradio jedan plan zasnovan na riziku kao i izrada strateškog plana.

Rizik Neuspeh izrade plana revizije kao i strateškog plana od strane unutrašnje revizije povećava rizik da se ne dođe do definisanja prednosti aktivnosti unutrašnje revizije u skladu sa namerom, ključnim ciljevima, strategijama preduzeća kao i određenim rizicima i procesima upravljanje rizikom.

Preporuka A13 Predsedavajući Odbora , u saradnji sa komisijom za reviziju, treba da osigura da je plan revizije zasnovan na riziku kao i strateški plan sastavljeni, uključujući ciljeve, delokrug , vreme i raspodelu resursa angažovanja. Plan treba da uzme u obzir strategije preduzeća, ciljeve i rizike povezane sa angažovanjem.

Pitanje A14 – Ne izrada politika i procedura aktivnosti unutrašnje revizije

- Nalaz** Međunarodni Standardi o Profesionalnim Praksama Unutrašnje Revizije 2040, zahtevaju da rukovodilac unutrašnje revizije uspostavi politike i procedure koje koriste kao uputstvo za aktivnosti unutrašnje revizije.
- Departman unutrašnje revizije nema izrađene politike i procedure koje regulišu proces unutrašnje revizije. To se desilo kao rezultat nedostatka inicijative od strane tog Departmana.
- Rizik** U nedostatku ovih politika i procedura , JUR može vršiti derogaciju profesionalne prakse unutrašnje revizije i stoga ne može služiti svrsi zbog koje je ova jedinica i formirana.
- Preporuka A14** Predsedavajući Odbora Odbora u saradnji sa Komisijom za reviziju, treba da osigura da su preduzeti konkretni koraci na razvoju politika i procedura za sprovođenje aktivnosti UR-e kako bi se jasno definisale dužnosti i odgovornosti ove jedinice.

4.2 Menadžersko izveštavanje, polaganje odgovornosti i upravljanje rizikom

Polaganje odgovornosti kao proces je ujedno i prihvatanje odgovornosti, držanje osoba odgovornim za njihove radnje kao i za obelodanjivanje rezultata na transparentan način. A, upravljanje rizikom je proces koji se tiče identifikovanja, analize, procene i radnji/mera menadžmenta da kontroliše i da reaguje prema rizicima koji dovode u opasnost Kompaniju.

Tokom naše analize u vezi funkcionisanja sistema upravljanja, primetili smo sledeće nedostatke navedene u nastavku:

Pitanje A15 - Ne izrada plana o upravljanju rizicima

Nalaz U Etičkom kodeksu i korporativnom upravljanju za javna preduzeća stav . 15.9 kao i u načelu br. 5 standarda "dobrog upravljanja " među dužnostima i odgovornostima Odbora je uspostavljanje politika za upravljanje i kontrolu rizika kroz indikatore poslovnog rizika.

Kompanija je izradila Poslovni plan 2017-2019, u kojem su navedeni neki rizici bez verovatnoće pojave i njihovog uticaja, bez prioriteta po kategorijama i klasifikacijama i bez merenja rizika povezanih s odgovarajućim odgovorima. Nadalje, još uvek ne postoje politike osmišljene za procenu, za određivanje i identifikaciju rizika kroz registar rizika po prioritetu ili vrsti rizika. Takođe, kompanija nije preduzela konkretne korake ka uspostavljanju sistema upravljanja rizicima.

Iako je Bord na svojim redovnim sastancima doveo u pitanje pitanja vezana za potencijalne rizike po kompaniju, oni još uvek nisu poduzeli nikakve konkretne akcije za formalizovanje ovog procesa.

Rizik Odsustvo formalnog registra potencijalnih rizika utiče na nemogućnost kompanije da blagovremeno odgovori ili da smanji rizike na prihvatljivim nivoima.

Preporuka A15 Predsedavajući Odbora treba da osigura da je izrađen jedan plan koji će identifikovati sve moguće rizike, proceniti njihov uticaj u slučaju da se pojave, i odrediti preventivne i naknadne mere kao odgovor na njih.

Pitanje A16 - Nedostatak nepostojanje priručnika za upravljanje imovinom

- Nalaz** Prema Međunarodnom Standardu Upravljanja 9160 “ Poboljšanje dobrog upravljanja o Javnoj Imovini “ stav 3.1 jedno uputstvo (Priručnik) o politikama i procedurama upravljanja imovinom je ključni element ambijenta unutrašnje kontrole.
- Kompanija nije izradila Priručnik za generalno upravljanje imovinom koji je uključuje šest elemenata: planiranje, kapitalno budžetiranje, kupovine, računovodstvene evidencije, upravljanje i prodaju / otplate. To je rezultat nedovoljne pažnje menadžmenta u oblasti upravljanja imovinom.
- Rizik** U nedostatku jednog Priručnika za upravljanje imovinom može rezultirati značajnim pogrešnim prikazima u polju imovine i može ugroziti finansijsku i operativnu aktivnost kompanije na osnovu važećih zakona i standarda.
- Preporuka A16** Predsedavajući Odbora da osigura izradu i implementaciju Priručnika u kojem će biti navedeni ključni elementi koji su neophodni za pomoć u upravljanju oblasti imovine i periodičnim pregledom istih kako bi bili u skladu sa promenama u u standardima upravljanja.

Pitanje A17 – Ne izvršenje samo ocenjivanja performansa Odbora Direktora

Nalaz Prema Etičkom kodeksu i korporativnom upravljanju o JP, stav . 27.2, Zakon o JP-u br. 03 / L-087 Član 28 stav (1) propisuje da Bord direktora JP svake godine sistematski ocenjuje svoj učinak koristeći kriterijume procene ili koeficijente. Predsedavajući je odgovoran da obezbedi regularno i blagovremeno izvršenje ocenjivanja. Dok na osnovu člana (2) Bord će osigurati da rezultati ocenjivanja izvršeni u skladu sa stavom 1. ovog člana i budu sažeti u pisanom izveštaju i upućeni Ministru i Vladi Kosova za Centralna JP – a.

Bord Direktora nije izvršio samo ocenjivanje svog učinka. Ne izvršenje ovog ocenjivanja rezultira time da nije poznato do koje mere su ciljevi realizirani , kako Bord definiše svoju ulogu i dužnosti u trenutnoj situaciji u praćenju rada Kompanije, kako određuje prioritete odgovornosti, delegiranja, komunikacije s unutrašnjim osobljem, JZMJP i javnošću .

Odsustvo odgovornosti i odgovornosti za transparentnost od strane Odbora , kao i slabosti u mehanizmima nadzora od strane Vlade Kosova, kao što je JZMJP, rezultirali su nepoštovanjem korporativnog upravljanja i Zakona o JP.

Rizik U nedostatku takvih procena , konkretni ciljevi prevedeni sa Poslovnog plana i aktivnosti za realizaciju ovih ciljeva predstavljeni su početkom fiskalne godine sa konkretnim planom za povećanje vrednosti kompanije. To dovodi u pitanje transparentnost, odgovornost u postizanju strateških ciljeva.

Preporuka A17 Predsedavajući Odbora treba da osigurava da je samo ocenjivanje izvršeno na osnovu kriterija JZMJP , a koji će se završiti sa konkretnim planom na početku fiskalne godine, a za sve ciljeve koje treba postići do kraja godine. Ova aktivnost treba da obuhvati i glavne aktivnosti koje treba preduzeti za realizaciju svakog od ciljeva utvrđenih u poslovnom planu.

5 Informacioni sistemi

Cilj ove revizije je bio da se proceni da li su podaci zabeleženi i obrađeni u Informacionim Sistemima Telekoma Kosova desile u dolazne sisteme, preneti tačno, potpuno i pouzdano u druge informacione sisteme Telekoma, i čuvali su integritet tokom ciklusa njihove obrade.

Opšti zaključak

Telekom ima nedostatke u kontrolama podataka koji se prenose na informacione sisteme unutar kompanije i postoji nedostatak harmonizacije podataka. Nedostatak kontrola i neusklađenost podataka pruža nesigurnost da se svi događaji koji se dešavaju prenose tačno i temeljno na sve informacione sisteme unutar Kompanije.

Kompanija ne vrši periodično razmatranje prava pristupa korisnika. Ta prava se ne prekidaju u trenutku raskida ugovora ili promene radnog mesta. Takođe, nema korisničkih kontrola pristupa (administrator) i aktivnosti sistema održavanja izvođača. Nedostatak kontrole korisnika ugrožava sigurnost integriteta informacija, poverljivost osetljivih podataka i ugrožava dostupnost sistema.

Pokušaji u cilju identifikacije, ispravljanja i sprečavanja gubitaka, prevara, kvaliteta usluge i povećanja profitne marže kompanije su oskudni. Kašnjenje u identifikaciji incidenata, nedostatak konfiguracija sigurnosnih upozorenja i neispravnost alarma ugrožavaju protok i gubitak finansijskih prihoda, kao i gubitak za klijente koje kompanija poseduje.

5.1 Kontrole aplikacije o podacima sa finansijskim uticajem

Kontrole aplikacija su kontrole koje se vrše kako bi se osiguralo da izvršene transakcije, obrada podataka, zapisivanje i interne kontrole podržavaju poslovni proces kompanije.

Kao rezultat kontrola podataka sa finansijskim uticajem, primetili smo nedostatke navedene u nastavku:

Pitanje A18 Nema poređenja između prometa zabeleženih na SWITCH³ - ovima centralne mreže i sistemima za naplatu.

- Nalaz** Svi pozivi, telefonske poruke, Internet, generišu saobraćaj, a ovaj saobraćaj mora biti registrovan u SWITCH centru, od kojih se kreiraju CDR-ovi (Detalji Beleški Poziva) i prenose u odgovarajuće relevantne sisteme.
- Gjetja** Kompanija do sada nije uspela da napravi sistemska poređenja da bi se uverila da je sav saobraćaj registrovan u centralnom mrežnom "switch - u "zabeležen u CDR-u i da se taj saobraćaj prenosi na sisteme fakturisanja. Naši testovi za ova poređenja između izveštaja iz podataka primljenih u centralnoj mreži, DWH⁴ (Data Warehouse) za glasovni promet "SYMPHONY " sistem naplate za Internet (Podaci) pokazuju da je došlo do značajnih razlika .
- Prema zvaničnicima kompanije, jedna takva inicijativa nije preduzeta zbog složenosti i u nedostatku jednog sofisticiranog sistema potrebno je da se izvrši još veći posao manuelno.
- Rizik** Nedostatak poređenja podataka među sistema dovodi u sumnju da sav utrošeni saobraćaj ima nedostatke u fakturisanju i ova situacija dovodi do gubitka kompanije.
- Preporuka A18** Predsedavajući Odbora treba da osigurava da se takav mehanizam uspostavi kako bi se vršilo poređenje između saobraćaja prometa registrovanom u SWITCH-u centralne mreže i sistema fakturisanja , kako bi se osiguralo da se sav saobraćaj evidentira u CDR-u i da se taj saobraćaj prenosi na sisteme fakturisanja.

---

³ SWITCH-evi koordinišu kanale komunikacije između korisnika i usluga koje oni zahtevaju (pozivi ,SMS, internet)

⁴ Velika baza podataka prikupljena od širok spektar resursa unutar jedne kompanije.

Pitanje A19 Slabosti u sprečavanju finansijskih gubitaka i korekcija aktivnosti koje se smatraju kao ne normalni

Nalaz Kosovski Telekom treba da smanji i spreči abnormalne aktivnosti koje utiču na gubitak finansijskih prihoda i kvalitet pruženih usluga. Takođe, prema Sporazumu o podršci između PTK DD i Dardafon.net d.o.o, posebno prema članu 9.4 Nelegalna konkurencija, predviđa: "Stranke će sarađivati u borbi protiv fenomena poznatog kao "SIM to SIM ". Štaviše, Dardafon.net je svestan da ako PTK otkrije bilo koju aktivnost SIM na SIM-u, PTK zadržava pravo da izvrši isključivanje takvih brojeve. Ako ovaj fenomen rezultira 'nemarnosti' od strane Dardafon.net-a, PTK zadržava pravo da raskine Ugovor kao celinu a na osnovu člana 13.1".

Tokom revizije, identifikovali smo nedostatke u sprečavanju gubitaka i korekcija aktivnosti koje se smatraju prevarom. Neadekvatan saobraćaj ili ilegalna aktivnost 'Sim to Sim' počela je da se prijavljuje od strane Telekoma od juna 2018 - godine. Uočeno je da je ova aktivnost bila trend rasta u poslednjim mesecima 2018 - godine, a taj rast je nastavljen i u 2019 - godini, gde u prvom kvartalu 2019 - godine u proseku je mesečno bilo više od 200 takvih aktivnosti . Od identifikovanih slučajeva, 90% brojeva koji su obavljali "Sim to Sim" pripadaju operateru MVNO⁵ (Z-Mobile).

Štaviše, od identifikovanih brojeva koji su izvršili aktivnosti "Sim to Sim" i pripadaju operatoru MVNO, oko 7% njih nisu blokirani na vreme što je omogućio da ovaj aktivnost ponavljaju. Ova nezakonita aktivnost istog broja pratila je trend rasta u prvom kvartalu 2019 - godine .

Nakon što smo tokom revizije tretirali ovo pitanje i obavestili odgovorne službenike o ovim ilegalnim aktivnostima, zvaničnici Telekoma pristupili su MVNO sistemima pristupa kako bi blokirali iste.

Iako ugovor između "PTK-a i Dardafon.net-a (MVNO)" obavezuje obe strane da sarađuju u borbi protiv fenomena "Sim to Sim", postupci obe strane da se bave problemima o kojima je izveštavano ali su ti fenomeni bili manjkavi.

Razlog za povećanje broja incidenata ove vrste prema zvaničnicima Telekoma je promena prefiksa sa +377 na +383, nedostatak sistema za hitnu identifikaciju ovih aktivnosti i nedostatak pristupa MVNO sistemu za blokiranje takvih brojeva . Pravovremeno ne blokiranje ovih brojeva uticalo je na ponavljanje ove pojave od strane istih brojeva.

Rizik Nelegalna aktivnost 'Sim to Sim' ili zanemaren saobraćaj utiče na gubitak finansijskih prihoda kompanije, kao i na kvalitet pružanja usluga.

Preporuka A19 Predsedavajući Odbora treba da osigura preduzimanje potrebnih mera na identifikaciji i trenutnu blokadu aktivnosti koje uzrokuju gubitak finansijskih prihoda a takođe umanjuju i kvalitet usluga.

Pitanje A20 U računovodstvenom sistemu, "Post Paid" računi se ne mogu na vreme proveriti / prijaviti sa prodajnog mesta.

Nalaz Sve finansijske transakcije treba da se evidentiraju i izveštavaju na vreme u računovodstvenom sistemu i da budu u potpunom skladu sa podacima koji postoje u drugim sistemima koje kompanija poseduje.

Obavljena analiza transakcija izvršenih na prodajnim mestima pokazuje da postoje slučajevi kada su plaćanja Post Paid faktura prijavljene od strane operatera prodaje sa zakašnjenjem (sredstva se deponuju u banci nakon nekoliko nedelja). PostPaid fakturiranje i prodaja proizvoda vrši se putem CRM sistema za upravljanje klijentima, ali ovaj sistem ne šalje automatski podatke za ova plaćanja u ERP računovodstveni sistem. Takođe, kroz ERP računovodstveni sistem nije moguće identifikovati ova plaćanja u trenutku njihove realizacije.

Šta više, sredstva prikupljena na prodajnom mestu ne mogu se identifikovati u ERP računovodstvenom sistemu prema klijentima, kao i računovodstveni sistem nema mogućnosti da na vreme izveštava o prikupljenim Post Paid fakturama.

Kao rezultat ne automatske komunikacije između Post-Paid platnih sistema, operatera prodajnih tačaka imaju mogućnost da ne predaju sredstva od tih naplata na redovnim dnevnim osnovama već u različitim vremenskim periodima deponuju sredstva o prikupljenim naplatama.

Rizik Ne identifikovanje plaćanja faktura klijenta na prodajnom mestu od strane računovodstvenog sistema dovodi u opasnost da ne postoji nekonzistentnost prihoda prikupljenih u sistemu fakturisanja sa onima evidentiranim u računovodstvenom sistemu. Neuspeh u identifikaciji isplata otežava kontrolu finansijskih prihoda sa prodajnih tačaka kompanije.

Preporuka A20 Predsedavajući Odbora treba da osigurava uspostavljanje inter konekcije između CRM i ERP sistema tako da se o dnevnim "Post Paid" transakcijama sa prodajnih tačaka izveštava na dnevnim osnovama.

---

⁵ MVNO- Virtuelni Mrežni Mobilni Operater – je pružalac usluga mobilnih komunikacija koji ne poseduju mrežnu infrastrukturu za pružanje usluga svojim klijentima.

Jedan MVNO ulazi u poslovni sporazum sa jednim drugim mobilnim operaterom kako bi dobi pristup uslugama mreže po ceni na veliko.

Pitanje A21 Ne usklađivanje podataka o računima klijenata između sistema Kompanije

Nalaz Predstavljani podaci u računovodstvenom sistemu trebaju biti u potpunoj harmoniji sa podacima koji postoje u drugim sistemima kompanije.

Tokom analize baze podataka dobijene iz sistema za TK o korisničkim računima / brojevima , uočeno je da postoje računi / brojevi klijenata u ovim sistemima koji nisu usklađeni. Dakle, postoje klijenti koji su u aktivnom statusu na centralnom mrežnom sistemu i u CRM sistemu upravljanja klijentima a u sistemu naplate su sa pasivnim statusom. Takođe, postoje klijenti koji su pasivni u sistemu naplate i CRM sistemu dok su u centralnom mrežnom sistemu ovi klijenti aktivni .

Neusklađenost i podataka o računa / brojeva klijenata između sistema stvara prostor za korisnike da dobiju uslugu i ne budu fakturisana za dobijenu uslugu.

To se desilo zbog toga što u centralnim mrežnim sistemima fiksnih usluga, u slučajevima kada se menjaju registrovani podaci, takve promene se ne primenjuju i u drugim sistemima. Nekim od sistema koji su u upotrebi su istekli periodi održavanja i podrške od strane ekonomskih operatera.

Rizik Ne unifikacija podataka o klijentima u sistemima otežava harmonizaciju podataka o klijentima u sistemima i sprečava tretiranja greška koje se pojavljuju tokom harmonizacije podataka o klijentima. Dalje, to utiče na stvaranje nejasnih slika podataka klijenata i na gubitke u finansijskim prihodima.

Preporuka A21 Predsedavajući Odbora treba da osigura da su podaci u sistemima unifikovani i usklađeni. Pored toga, kontinuirano da se prati i kontroliše tretiranje grešaka tokom usklađivanja podataka o klijentima.

Pitanje A22 Nefunkcionisanje alarma u sistemu alarma koji omogućavaju praćenje, sprečavanje i izveštavanje raznih incidenata.

Nalaz Kompanija treba da uspostavi mehanizme koji će osigurati da se incidenti informacione bezbednosti prate, sprečavaju i prijavljuju što je pre moguće.

Tokom naših obavljenih pregleda u jednom slučaju je konstatovano da je bilo incidenata bezbednosti informacija koje su identifikovane sa zakašnjenjem od strane Kompanija. Što je za posledicu nanelo finansijsku štetu klijentu, a takođe je ta šteta preneti i na Kompaniju.

Takođe je bilo i alarma koja nisu funkcionalni i koji bi sprečili moguće zloupotrebe bilo slučajne ili namerne.

Šta više, uprkos incidentima koji se dešavaju, Kompanija nije preduzela mere za sprečavanje takvih incidenata u budućnosti kako bi se smanjila šteta i kod klijenata.

Prema zvaničnicima Kompanije, to se desilo zbog nedostatka pristupa sistemu za specifične konfiguracije alarma, kao i zbog dodatnih troškova koje zahteva izvođač radova sistema Ai.Froud, što za posledicu ima te alarme koji nisu funkcionalni.

Rizik Identifikacija incidenata sa zakašnjenjem, nemogućnost konfigurisanja alarma i njihovo nefunkcionisanje mogu uticati na gubitak finansijskih prihoda kao i gubitak klijenata koje Kompanija poseduje.

Preporuka A22 Predsedavajući Odbora bi trebao osigurati da sigurnosni alarmi budu funkcionalni i da preduzme odgovarajuće mere za brzo prepoznavanje i sprečavanje incidenata kako bi se održalo poverenje klijenata i minimizirali mogući finansijski gubici.

5.2 Kontrole aplikacije za usklađenost sa pravilima

Kontrole usklađenosti u informacionim sistemima se provode kako bi se osiguralo da je kompanija u svojim sistemima sprovela pravila valjanosti u skladu s propisima.

Iz naših procena u smislu primene pravila valjanosti u skladu s propisima, uočili smo sledeće nedostatke koji su navedeni u nastavku:

Pitanje A23 Aktiviranje usluga pre registracije klijenta

Nalaz Prema Pravilniku o registraciji pretplatnika mobilnih telefona (ARKEP), pružiocima usluga moraju registrirati sve klijente pre nego što se usluga aktivira, bez obzira da li su klijenti sa ugovorima ili pretplatnici kao i da ne trebaju aktivirati brojeve bez prethodnog registrovanja istih klijenata.

Naše analize podataka CRM⁶ - a pokazuju da za oko 3810 aktivnih SIM⁷ kartica nedostaju podaci o korisnicima . Ovim brojevima je aktivirana usluga bez prethodne registracije istih klijenata .

Zbog toga što CRM sistem omogućava aktiviranje usluga bez prethodnog registrovanja klijenata , kompanija nije preduzela mere da to spreči , sve to u nedostatku mehanizma validnosti za aktiviranje usluga .

Šta više, ovaj sistem nije potvrdio polje za identifikaciju pretplatnika tako da je dovoljno da se znak unese u polje ID i pređe na druge korake za aktiviranje broja.

Rizik Ne sprovođenje pravila potvrđivanja otežava identifikaciju klijenata koje koriste usluge operatera.

Preporuka A23 Predsedavajući Odbora treba da osigura da su u CRM sistemu obavezna identifikaciona polja u funkciji za identifikaciju klijenata kako bi se sprečilo aktiviranje usluge bez registriranja klijenta.

---

⁶ CRM- Upravljanje odnosima s klijentima je sistem za upravljanje ukupnim odnosom između klijenata i klijentele

⁷ SIM (SubscriberIdentity Module) Kartica - Jedinstveni ID za telefon koji se nalazi u telefonu i sadrži lične podatke o pretplatnicima uključujući aktiviranje mreže i telefonskih brojeva pretplatnika

---

Pitanje A24 Sistem dozvoljava registraciju više od deset SIM kartica jednom klijentu

- Nalaz** Pravilnik o registraciji pretplatnika mobilnih telefona predviđa da pružiocu usluga ne mogu registrovati na ime fizičkog lica više od deset SIM kartica.
- Naše analiza u CRM bazi podataka pokazuje da postoje korisnici , fizička lica koja su se registrovala za korišćenje više od deset SIM kartica .
- Pošto CRM sistem nema mehanizam koji bi identifikovao broj SIM kartice koji poseduje kako bi obavestio operatera prodaje prilikom registrovanja lica došlo je nemogućnosti njihovog praćenja.
- Rizik** U nedostatku primene pravila valjanosti u skladu s regulatornim aktima, postoji rizik da će klijenti koji koriste usluge operatera zloupotrebiti iste.
- Preporuka A24** Predsedavajući Odbora treba da osigura da u sistemu postoje mehanizmi CRM koji kontrolišu i ograničavaju registraciju više od deset SIM kartica za sva fizička lica kako bi se sprečila moguća zloupotreba.

Pitanje A25 Sistem CRM-a dozvoljava identifikaciju pozvani broj za fiksnu telefoniju

- Nalaz** Prema Zakonu br. 04 / L-109 o elektronskim komunikacijama, poverljivost komunikacija i podataka o jednoj saobraćajnoj javnoj komunikaciji mreže i javnih elektronskih komunikacionih usluga, treba da bude zaštićen od strane provajdera usluga.
- Tokom fizičkog posmatranja primećeno je u CRM sistemu da u aplikaciji kada su potrebni pozivi korisnici fiksne telefonije, pozivni brojevi nisu potpuni, to jest ne sadrže poverljivost u komunikaciji, ali kada se te transakcije izvedu u Excel formatu , broj za pozivanje se prikazuje u celosti.
- Prema zvaničnicima Kompanije , CRM sistem je prvobitno bio razvijen samo za mobilnu telefoniju, a sa uključivanjem VALA i Telekomu, usluge fiksne telefonije su integrisane u ovaj sistem, koji nakon integracije nije izvršio potrebne kontrole da ih identifikuje.
- Rizik** Ne primena privatnosti korisnika omogućava izlaganje privatnosti korisnika od strane korisnika sistema , odnosno od strane neovlašćenih lica.
- Preporuka A25** Predsedavajući Odbora treba da osigurava da je CRM sistem za fiksnu telefoniju, u modulu transakcija potrošača, da su primenjena pravila o poverljivosti korisnika ka pozivnim brojevima.

5.3 Logičke kontrole pristupa sistemima

Logičke provjere se sprovode kako bi se osigurao integritet informacija pohranjenih u informacionim sistemima, poverljivost osetljivih podataka i osigurao stalan pristup informacionim sistemima ..

Naše provjere u pristupu logičkim sistemima rezultirale su nalazima koji su predstavljeni u nastavku:

Pitanje C1 Nedostatak praćenja registara aktivnosti korisnika u informacionim sistemima

Nalaz Treba da postoje kontrole koje osiguravaju da se tragovi revizije generiraju, održavaju za sve podatke transakcija. Tragovi revizije se periodično pregledavaju i prate kako bi se utvrdila ne normalna aktivnost.

Naši testovi pokazuju da postoje tragovi aktivnosti korisnika u revidiranim sistemima, međutim nema nadzora nad njima. Tragovi se prate samo po posebnim zahtevima Sektora za osiguranje prihoda, ali se isti ne prate u redovnim periodima. Kompanija ne prati aktivnosti spoljnih korisnika ugovorenih za održavanje kao i korisnika koji imaju potpuni pristup kako aplikaciji, tako i bazi podataka.

Štaviše, Kompanija nije ovlastila bilo kojeg člana osoblja da vrši monitoring ovih tragova. Službenik za zaštitu podataka je uložio napore da ih prati, kao i da imenuje službenika za informacionu sigurnost, ali do sada ovaj zahtev nije dobio svoju funkcionalizaciju .

To se desilo kao rezultat nedostatka procedura za redovno praćenje revizijskih tragova. Prema zvaničnicima Kompanije, ovo se desilo i zbog ogromnog obima podataka i u odsustvu Sistema za analizu događaja, kontrola se vrši samo uz pokretanje posebnih slučajeva.

Rizik Nedostatak redovnog praćenja tragova utiče na nedostatak identifikacije ne normalnih aktivnosti koje mogu imati finansijski efekat i izloženost neovlašćenim informacijama.

Preporuka C1 Predsedavajući Odbora treba da osigurava da su uspostavljene politike i procedure za redovno praćenje tragova revizije i za njihovo održavanje i zaštitu od promena. Takođe, treba da osigura da se evidencionni tragovi revizije o aktivnostima korisnika razmatraju i u redovnim vremenskim periodima.

Pitanje C2 Nedostaci u korisničkim kontrolama sa punim pristupom informacionim sistemima

Nalaz Kako bi se osigurao integritet informacija pohranjenih u informacionim sistemima, poverljivost osetljivih podataka i osiguranje stalne dostupnosti njihovih informacionih sistema treba postojati logička kontrole.

Nakon analize korisničkih lista sa ulogama i odgovornostima koje imaju na informacionim sistemima, primetili smo da postoje korisnici sa punim pristupom kako aplikaciji tako i bazi podataka. Takođe, potpuni pristup imaju i spoljni korisnici ugovoreni za održavanje sistema.

Prilikom fizičkog posmatranja, primetili smo da administratori sistema koriste opšte naloge (bulit-in) za prijavljivanje u sisteme. Takođe, smo primetili da su promene transakcija u bazi podataka izvršene sa administratorskim nalogom / ID-om , što sprečava identifikaciju aktivnosti koje su izvršili korisnici (administratori) jer te naloge može da koristi više od jednog korisnika .

U " bazi podataka "Skladište podataka (DWH)" koje sadrži istorijske podatke koje ne treba menjati, primećeno je da postoje korisnici koji imaju pun pristup . Takođe, tokom fizičkog nadzora DWH, korisnici su priključeni na ovu platformu nalogom / opšti ID kroz koju je dostupna neograničena kontrola u svim bazama podataka, DB korisnicima i SQL Server dozvolama.

To se desilo zbog toga što ne postoje procedure za upravljanje, ovlašćenje i kontrolu aktivnosti korisnika sa punim pristupom informacionim sistemima. Pored toga, zaposlenici su opterećeni dvostrukim zadacima, za administraciju sistema i bazu podataka, uloge za koje se preporučuje da budu odvojene.

Rizik Nedostatak kontrole korisnika sa punim pristupom sistemu gde bi integritet podataka, kao i upotreba računara/generičkog (ID) ili neograničenog pristupa trebalo pažljivo sačuvati, mogu se realizovati / izbrisati namerne i neovlašćene transakcije i te transakcije se ne mogu identifikovati . Korišćenje ovih naloga izlaže čitavu bazu podataka namernim ili slučajnim rizicima.

Preporuka C2 Predsedavajući Odbora treba da osigura da da su izrađene politike i procedure za upravljanje, ovlašćenja i logičku kontrolu korisnika sa punim pristupom; da su razmotrene aktivnosti ovih korisnika kako bi se osiguralo da nisu izvršili nikakve neovlašćene funkcije/aktivnosti; promene transakcija u bazama podataka sa ličnim nalozima administratora kako bi se videlo od strane koga je napravljena promena; i da osigura da korisnici u DWH imaju ograničenja samo na očitavanje podataka kako bi održali svoj integritet.

Pitanje A26 Ne ukidanje prava i pristupa informacionim sistemima za zaposlene ili vanjske ugovorne strane u trenutku raskida ugovora ili promena radnog mesta.

Nalaz Prava na pristup informacionim sistemima za sve zaposlene, ugovorne strane ili treće strane prestaju u trenutku raskida ugovora, pasiviraju se ako se ne koriste određeni vremenski period ili se prilagođavaju promeni odgovornosti.

Nakon obavljene analize i liste zaposlenih koji su raskinuli ugovor o radu sa Kompanijom i liste aktivnih korisnika u sistemima koje koristi Kompanija, primetili smo da postoje nalozi zaposlenih koji su aktivni u sistemima.

Šta više, postoje aktivni nalozi vanjskih ugovornih strana kojim nisu bili ukinuti pristupi iako su ugovori o održavanju istekli. Takođe, nakon obavljene analize dozvoljenog pristupa kroz VPN, primetili smo da neki računici vanjskih ugovornih strana za održavanja da siti još uvek imaju pristup VPN-u platformi Symphony sistema naplate .

Standardne operativne procedure (SOP) kompanije su definisale proces upravljanja korisnika 'pre - paid' i 'post - paid' platformi koje za deaktiviranje korisnika ostaje validna elektronska adresa prihvaćena od BSS / IT menadžera. Međutim, tokom intervjua, administratori ovih sistema su izjavili da nisu primili zahteve za prestanak korisničkog pristupa. Takođe, Odeljenje za ljudske resurse ih ne obaveštava o promeni radnog mesta ili prestanku ugovora o radu.

Rizik Korisnici koji su aktivni i koji sa Kompanijom nemaju ugovor o radu promenili su svoju poziciju ili su im istekli ugovori o održavanju sistema, postoji rizik od neovlašćenih namernih aktivnosti koje utiču na funkcionisanje sistema, otkrivanju informacija, finansijskom gubitku i gubitak ugleda kompanije.

Preporuka A26 Predsedavajući Odbora treba da osigura prestanak procedura za upravljanje komunikacijama, da osigura prestanak pristupa korisnika sistemima Kompanije, između administratora sistema, menadžera i departmana za ljudske resurse. Takođe, treba da osigura da su svi neprihvatljivi nalozi identifikovani i da su postali pasivni kako bi se sprečila potencijalna zloupotreba.

Pitanje C3 Periodično ne preispitivanje prava pristupa korisnika

Nalaz Kompanija vrši periodičnu proveru korisničkih naloga uključujući pregled korisničkih prava pristupa kako bi se osiguralo da one ostaju prikladni svojoj funkciji.

Kompanija nije imala procedure za periodično preispitivanje korisničkih prava pristupa sistemima, kao ni periodične preglede korisničkih prava pristupa. U analizi liste korisnika u sistemu uočeno je da postoje korisnici koji nisu prijavljeni u sistemu duže od šest meseci, neki od tih zaposlenih koji imaju aktivan pristup nalogu su raskinuli ugovor sa Kompanijom, a neki su promenili svoju službenu funkciju (radnog mesta), za koju nisu u obavezi da imaju pristup sistemima .

U nedostatku procedura za periodično preispitivanje prava korisnika nije preduzeta nikakva inicijativa kako bi se razmotrilo pravo korisnika na pristup.

Rizik Nedostatak periodičnog razmatranja korisničkih prava pristupa ugrožava korisnike da imaju neadekvatna prava u odnosu sa svojim odgovornostima ili da neovlašćeni korisnici i dalje budu aktivni u sistemima, budući da nisu podneti zahtevi za raskid ili menjanje pristupa prema njihovim odgovornostima.

Preporuka C3 Predsedavajući Odbora treba da osigura izradu procedura za razmatranje prava pristupa i da se redovno preispituju uloge i odgovornosti korisnika kako bi se osiguralo da su iste validne i odgovarajuće za funkcije rada korisnika.

Pitanje A27 CRM i SDM / HLR sistemi ne pružaju dovoljnu sigurnost u proveru autentičnosti korisničkih računa / ID-ova

Nalaz Kompanija treba da ima jednu politiku koja postavlja pravila za upravljanje lozinkama/pasvord-ima. Lozinke moraju imati najmanje osam znakova, da bude kombinacija tri slova, brojeve ili posebnih znakove. Sistem treba da primeni redovnu promenu lozinki i da ne dozvoli da se ista lozinka koristi najmanje godinu dana nakon što je promenjena.

Primitili smo da CRM sistemi (imaju oko 1800 aktivnih korisnika) i SDM⁸ / HLR (sistem koji koristi MVNO -Z-Mobile) ne pružaju sigurnost u autentičnosti naloga. Ovi sistemi omogućavaju korisnicima da koriste svoje naloge / ID-ove da koriste lozinku dugu sa čak jednim znakom. Također, ovi sistemi nemaju funkciju koja prisiljava korisnike da menjaju lozinke u redovnim vremenskim periodima.

U odsustvu politika za upravljanje lozinkama korisničkih naloga u sistemima , nisu identifikovane slabosti sistemskih lozinki za korisničke naloge / ID i nikada nisu testirane od strane sistemskih administratora, a funkcije za promenu lozinke nisu primenjene u redovnim vremenskim periodima.

Rizik Nedostatak složenosti lozinke kao i ne primena promene lozinke u redovnim vremenskim periodima dovodi do rizika da će lozinka korisničkih računa / ID-ova biti otkrivena od strane neovlašćenih osoba i da ti nalozi mogu biti zloupotrebljavani.

Preporuka A27 Predsedavajući Odbora treba osigurati da je razvijena politika upravljanja korisničkim lozinkama, uključujući dužinu, složenost i vremenske periode za promenu istih , kao i da osigura da se ti kriterijumi primenjuju u informacionim sistemima.

---

⁸ SDM (Subscriber Data Management) – Sistem za upravljanje uslugama lokalnih korisnika

6 Napredak u sprovođenju preporuka

Izveštaj revizije (Pismo menadžmenta izdata od strane revizorske firme BDO) za GFI 2017. godine za JP Telekom Kosova rezultirao je sa 13 preporuka. Kompanija je pripremila Akcioni Plan gde se pokazuje način sprovođenja datih preporuka.

Do kraja naše revizije za 2018. godinu, devet (9) nisu sprovedene, a četiri (4) od njih nisu sprovedene, i četiri od njih su ne sprovedene i zatvorene preporuke⁹. Za detaljniji opis preporuka i kako su one tretirane pogledajte Tabelu 4.

Tabela 4 Sažetak preporuka iz prethodne i 2018. godine

Br	Oblast revizije	Preporuke iz 2017 godine	Preduzete akcije	Status
1	Računovodstvene politike i procedure	<p>Pitanje: POLITIKE I PROCEDURE RAČUNOVODSTVA</p> <p>Preporučujemo Kompaniji da kodifikuje računovodstvene politike i procedure u Priručniku o računovodstvenim politikama i procedurama. Priručnik treba da sadrži politike i druge procedure za sve značajne računovodstvene pretpostavke i procene koje utiču na iskazane vrednosti imovine, obaveze i obelodanjivanja imovine, kao i potencijalne obaveze na dan finansijskih izveštaja i iskazane iznose prihoda i rashoda. tokom perioda izveštavanja.</p>	<p>Osnivana je komisija i dat je određen rok za period septembar-decembar 2018. godine, ali do sada nema konkretnih koraka. Razgovarali smo sa odgovornim osobama u TK o računovodstvenim politikama, isti su odgovorili da još nisu pripremili ovu uredbu (Računovodstvene politike), ali rade u tom pravcu.</p>	<p>Ne implementirana preporuka</p> <p>Ref, Preporuka B1</p>

⁹ Zatvorene preporuke smo smatrali one preporuke koje u sadašnjoj situaciji TK nisu bitne za tretiranje.

2	Svojstva, postrojenja i oprema	<p>Pitanje: GUBITAK U VREDNOSTI IMOVINE, POSTROJENJA I OPREME</p> <p>Preporučujemo menadžmentu kompanije da održava dovoljne i odgovarajuće dokaze u vezi sa testiranjem gubitaka od umanjenja vrednosti imovine. Kad god je knjigovodstvena vrednost imovine veća od nadoknativog iznosa, gubitak od umanjenja vrednosti treba priznati u bilansu uspeha. Nadoknativi iznos je viša od neto prodajne cene i vrednosti u upotrebi sredstva. Neto prodajna cena je iznos koji se može dobiti od prodaje imovine u transakciji predaje dok je vrednost u upotrebi sadašnja vrednost procenjenih budućih novčanih tokova koji proizlaze iz kontinuirane upotrebe sredstva i prodaje na kraju njegovog korisnog života.</p> <p>Za potrebe procene, imovina se akumulira na najnižim nivoima za koje postoje odvojeno identifikovani tokovi gotovine (jedinice koje stvaraju novac). Nefinansijska sredstva koja su obezvređena revidiraju se za potencijalne promene gubitka vrednosti na svaki datum izveštavanja.</p>	<p>Nema određeni rok od strane TK za sprovođenje ove Preporuke. Razgovarali smo sa odgovornim licima u TK o gubicima vrednosti nekretnina, postrojenja i opreme i prema njima je predviđeno angažovanje konsultanata, ali je aktivnost nabavke otkazana. Tokom 2018. godine ne očekuje se nikakav napredak jer nisu dodeljena sredstva za Poslovni plan 2018.</p>	<p>Ne implementirana preporuka</p> <p>Ref, Preporuka B2</p>
3	Nematerijalna sredstva	<p>Pitanje: GUBITAK U VREDNOSTI NEMATERIALNIH IMOVINA</p>	<p>Nema određeni rok od strane TK za sprovođenje ove Preporuke. Razgovarali smo sa odgovornim licima u TK o gubicima vrednosti nematerijalnih sredstava i prema njima je predviđeno angažovanje konsultanata, ali je aktivnost nabavke otkazana. Tokom 2018. godine ne očekuje se nikakav napredak, jer u BP2018 nema sredstava.</p>	<p>Ne implementirana preporuka</p> <p>Ref, Preporuka B2</p>

		<p>Preporučujemo Menadžmentu Kompanije da izvrši test gubitka vrednosti u vezi sa nedodirljivim gde tehnička i tehnološka pozicija može biti važna, npr. knjigovodstvena vrednost sredstva možda neće biti nadoknativa. Preporučujemo rukovodstvu Kompanije da napravi bilo kakav gubitak vrednosti kad god događaji ili promene okolnosti ukazuju na to da knjigovodstvena vrednost sredstva možda neće biti nadoknativa. Kad god je knjigovodstvena vrednost imovine veća od njegove nadoknativne vrednosti, gubitak od umanjenja vrednosti treba priznati u prihodima. Nadoknativi iznos je viša od neto prodajne cene i vrednosti u upotrebi sredstva. Neto prodajna cena je iznos koji se može ostvariti prodajom imovine u transakciji predaje dok je vrednost u upotrebi sadašnja vrednost procenjenih budućih novčanih tokova koji proizlaze iz kontinuirane upotrebe sredstva i prodaje na kraju njegovog korisnog života.</p> <p>Za potrebe procene, imovina se akumulira na najnižim nivoima za koje postoje odvojeno identifikovani tokovi gotovine (jedinice koje stvaraju novac). Nefinansijska sredstva koja su obezvređena revidiraju se za potencijalne promene gubitka vrednosti na svaki datum izveštavanja.</p>		
4	Cirkularni zalihi	<p>Pitanje: CIKLUS ZALIHA SA SPORIM PROMETOM I ZASTARELI ZALIHI</p>	<p>Prema odgovornim službenicima TK, zalihe sa usporenim prometom su uglavnom zalihe koje se koriste za održavanje mreže (npr. Bakreni kablovi) za koje je teško napraviti više planiranog prometa zato što njihovo korišćenje uglavnom</p>	<p>Ne implementirana preporuka, međutim zbog važnosti cenimo</p>

		<p>Identifikovani artikli sa sporim ili zastarelim prometom treba razdvojiti i precizno ukloniti. To će pomoći u smanjenju nivoa zaliha i poboljšanju izgleda skladišta. Takođe može povećati produktivnost osoblja u skladištu i eliminisati robu koja je istekla za prodaju. Nadalje, višak zaliha smanjuje obrtni kapital, dok će uklanjanje tih stavki generirati gotovinu i popuste. Stoga, zalihe treba temeljno analizirati, barem kvartalno, ocenjujući svaku stavku u odnosu na očekivanu buduću upotrebu pri određivanju iznosa "stvarnog" viška.</p> <p>Podaci o strukturi zaliha u trajnom sistemu zaliha mogu pomoći da se odredi koji proizvodi imaju spor promet i obrnuto, koji imaju brzu cirkulaciju i zahtije vaju veće posjedovanje. Ove informacije mogu poboljšati upravljanje zalihama i poboljšati odluke o kupovini. Sistem uvođenja prodajnih naloga treba da bude integrisan sa trajnim sistemom zaliha da bi se dobili najnoviji datumi prodaje kroz broj artikla za starenje strukture akcija.</p>	<p>zavise od kvarova ili oštećenja mreža koje se mogu pojaviti. Dok, u pogledu zastarelih zaliha (neupotrebljivog), procedura za njihovu prodaju putem aukcije-objavljivanja tokom 2016. godine sprovedena je u skladu sa procedurama predviđenim ZJN. S obzirom da tokom 2017. godine, u nedostatku BtD odluke, nije bilo moguće pokrenuti bilo koju proceduru za njihovu prodaju putem javne aukcije. Dalje, prema zvaničnicima CK-a, 2019. godine, odlukom BtD-a verujemo da možemo da nastavimo sa objavljivanjem javne aukcije i da ćemo biti oslobođeni značajne količine zastarelih akcija (neupotrebljivih akcija), dok za akcije sa prometom ponovna procena će biti spora i preduzet će odgovarajuće mere u skladu sa potrebama kompanije.</p>	<p>kao zatvoren u preporuku</p>
5	Post-Paid Klienti (Prikupljanje dugova)	<p>Pitanje: NE ISPUNJAVANJE PROCEDURE ZA ISKLJUČENJE POST-PAID KLIENATA</p> <p>Preporučujemo Menadžmentu da pojača efikasan rad sistema kontrole i da poštuje odobrene procedure vezane za upravljanje ugovorima sa Post-paid klijentima..</p>	<p>Nema određeni rok od strane TK za sprovođenje ove Preporuke. Tražili smo relevantne dokaze od Odjela za osiguranje prihoda i još uvek nismo dobili nikakve informacije i odgovore.</p>	<p>Ne implementirana preporuka</p>
6	Analiza troškova novih proizvoda	<p>Pitanje: NEDOSTAJE ANALIZA TROŠKOVA PROIZVODA/ZARADE OD NOVIH PROIZVODA</p>	<p>Nema određeni rok od strane TK za sprovođenje ove Preporuke. Tražili smo relevantne dokaze od Odjela za osiguranje prihoda i još uvek nismo dobili nikakve informacije i odgovore.</p>	<p>Ne implementirana preporuka</p>

		Odeljenje za osiguranje prihoda treba da pripremi takve analize pre i posle objavljivanja novih proizvoda. Ove procedure su neophodne da bi kompanija procenila mogućnosti novih proizvoda pre nego što uđu na tržište.		
7	Nesporazum sa Dardafon Net	<p>Pitanje: SPORAZUM SA DARDAFON NET ZA IZVRŠENJE ODLUKE ARBITRAŽNOG SUDA BR. 20990 /MHM</p> <p>Preporučujemo Menadžmentu kompanije da sprovede dovoljnu analizu gubitaka koji proizilaze iz ovog ugovora, uzimajući u obzir gubitak sadašnjeg i potencijalnog tržišta, vrednost trenutnih i potencijalnih usluga koje se nude bez naknade Dardafon Net LLC, efekti na cenu usluga pod uslovom da svi relevantni faktori budu uključeni u analizu mogućnosti da se obaveza finansira od strane komercijalnih banaka i da se zaključi ugovor, a sve to treba uporediti sa vrednošću obaveze koja se zatvara.</p>	Ovaj sporazum nema pravnu snagu pošto je ORMV povučen iz Sporazuma o Implementaciji Odluke o Arbitraži (26.04.2018) od odluke Osnovnog suda u Prištini koja je priznala i sprovela odluku MSA dana. 11.02.2019. Takođe, odluka Apelacionog suda Kosova Ae.nr 88/2019 od 01.04.2019 je odbila žalbu TK protiv odluke MSA.	
8	Finansijske aplikacije u TK	<p>Pitanje: NEDOSTACI U PROCESU RAZMATRANJA KORISNIČKIH PRAVA PRISTUPA</p> <p>Preporučujemo da TK uzme u obzir uključivanje periodičnog pregleda pristupa korisnika osetljivim područjima kako bi se osiguralo da su prava pristupa korisnika i dalje odgovarajuća; to takođe funkcioniše kao olakšavajuća provera u slučaju da proces odobravanja/uklanjanja/ izmene pristupa rezultira neefikasnošću.</p> <p>Preporučujemo minimiziranje upotrebe generičkih korisničkih naloga.</p>	Nema određeni rok od strane TK za sprovođenje ove Preporuke.	Ne implementirana preporuka Ref. Preporuka C3

9	Prepaid prodavci (putem Poštara)	<p>Pitanje: POSTOJEĆE KONTROLE ZA PRODAVCE SA PRETPLATOM</p> <p>Preporučujemo da TK pregleda postojeće kontrole u pogledu prodajnih aktivnosti prodavaca i da razmotri primenu dodatnih adekvatnih kontrola ako je potrebno.</p>	<p>Tokom procesa prodaje preko preprodavaca, posebno prodaje brojeva preko poštara USSD Reseller-Pošta Kosova, postoji odobrena procedura "USSD Work Flow" i prema ovoj proceduri se sistematski sprovode kontrole, takođe i osiguranje prihoda upoređuje sa izveštajima popunjenja od strane CRM sa iznosom plaćanja/depozita. Uzimajući u obzir ove napomene, rukovodstvo će u narednom periodu intenzivirati implementaciju dodatnih adekvatnih kontrola, ako bude potrebno, može angažovati i internog revizora.</p>	<p>Ne implementirana preporuka, međutim zbog važnosti cenimo kao zatvoren u preporuku</p>
10	Informacioni Sistem	<p>Pitanje: PERIODIČNA REVIZIJA NEZAVISNIH INFORMACIONIH SISTEMA</p> <p>Preporučujemo da TK periodično revidirati reviziju informacionih sistema kako bi se bolje razumele slabosti IT kontrole i sprečile takve moguće slabosti koje dovode do grešaka u finansijskim sistemima ili izazvale neočekivane neuspehe.</p> <p>Pored toga, preporučuje se imenovanje službenika za sigurnost informacije.</p>	<p>Nema određeni rok od strane TK za sprovođenje ove Preporuke.</p>	<p>Ne implementirana preporuka ali zatvorena.</p>
11	Aktivnosti korisnika / administratora u glavnim poslovnim aplikacijama	<p>Pitanje: KONTROLA AKTIVNOSTI SUPER KORISNIKA ILI ADMINISTRATORA U KLJUČNIM POSLOVNIM APLIKACIJAMA</p>	<p>Nema određeni rok od strane TK za sprovođenje ove Preporuke.</p>	<p>Ne implementirana preporuka Ref, Preporuka C1 dhe C2</p>

		Preporučujemo da TK razmotre interne procedure za kontrolu aktivnosti super korisnika ili administratora i da implementira adekvatno kontrolno okruženje. Na primer, periodični pregled registara ili aplikacija baze podataka treba razmotriti korišćenjem automatskih sredstava.		
12	Sigurnost usluga kompanije i podataka o eventualnim pretnjama	<p>Pitanje: OBUKA SIGURNOSTI I PODIZANJE SVESNOSTI RADNIKA TELEKOMA</p> <p>Preporučujemo da TK sprovodi obuku o internoj svesti, šalje periodična upozorenja i druge aktivnosti kako bi informisala i edukovala osoblje o mogućim pretnjama ili incidentima i na taj način smanjila verovatnoću da će takve pretnje naneti veliku štetu kompanija.</p>	Nema određeni rok od strane TK za sprovođenje ove Preporuke. Prema odgovornim zvaničnicima u TK, ova implementacija ove preporuke još nije sprovedena, ali je u procesu.	Ne implementirana preporuka.
13	Sigurnost usluga kompanije i podataka o eventualnim pretnjama	<p>Pitanje: KONTROLI I AUTOMATIZUAR I SESIONEVE TË VPN PËR FURNITORËT</p> <p>Preporučujemo da TK uzimaju u obzir ograničene mogućnosti pristupa dobavljača u proizvodnom okruženju u najvećoj mogućoj meri i da li imaju pristup proizvodnji da bi koristile softverske alate i registrirale takve sesije kako bi imale priliku za naknadni pregled aktivnosti dobavljača.</p>	Nema određeni rok od strane TK za sprovođenje ove Preporuke.	Ne implementirana preporuka Ref, Preporuka C1 i C2
	Oblast revizije	Preporuke iz 2018 godine		
1	Osnova za mišljenje	Predsedavajući Odbora treba da osigura da je izvršena detaljna analiza kako bi se utvrdili uzroci koji su uticali na izmenu Mišljenja i da se preduzmu neophodne mere za poboljšanje situacije. Finansijski izveštaji Kompanije trebaju biti pripremljeni na jednoj prihvatljivoj osnovu i zasnovani na ekonomskoj stvarnosti Kompanije. Potpisivanje izjava od strane EK i IFFR će se izvršiti samo ako su sve potrebne kontrole primenjene u odnosu na GFI pre nego što se podnesu BD-u.		

2	Planiranje budžeta	Predsedavajući Odbora treba da osigura da se poslovni plan zasniva na realnim potrebama Kompanije, njegova realizacija da bude nadgledana na sistematski način i promene ili velika odstupanja od početnog plana da se tačno odražavaju u revidiranom planu.
3	Računovodstvene politike	Predsedavajući Odbora treba da osigura da su preduzete konkretne radnje za uspostavljanje jasnih procena računovodstvenih politika i njihovo razmatranje za potrebnim promenama.
4	Imovina	Predsedavajući Odbora da osigurava da su donesene odluke za obavljanje postupaka za testiranje smanjenja vrednosti imovine dokumentujući to na što jasniji način kako bi se to predstavilo u jednoj realnoj vrednosti imovine i kako bi se otklonile mogućnosti lošeg izjavljivanja troškova u finansijskim izveštajima.
5	Troškovi	Predsedavajući Odbora da osigura da postoji odgovarajuća podela dužnosti i odgovornosti u kompaniji tako što će preduzeti odgovarajuće mere kako bi se uspostavila ova pozicija kako bi se ojačale kontrole i sprečili mogući sukobi interesa.
6	Troškovi	Predsedavajući Odbora da osigura preduzimanje mera za uspostavljanje adekvatnih kontrola u kompaniji kao i da je odobravanje troškova izvršeno od strane osoba odgovornih za efikasnije i racionalnije upravljanje rashodima.
7	Troškovi	Predsedavajući Odbora treba da osigura da se preduzme jedan interni pregled kako bi se utvrdilo zašto zahtevi za nabavke nisu adresirani u svim slučajevima i da se obavlja još veća kontrola kako bi se osiguralo da su identifikovani nedostaci i adresirani.
8	Troškovi	Predsedavajući Odbora treba da osigura detaljno planiranje aktivnosti nabavke, gde bi se u budućnosti izbegli zahtevi za razdvajanjem zahteva i obezbedili primenu odgovarajućih procedura kao što su javni okvirni ugovori.
9	Troškovi	Predsedavajući Odbora treba da osigurava da su uzeti u obzir uzroci utvrđenih nedostataka i da su poduzete potrebne mere kako bi se poštovale relevantne zakonske odredbe u pogledu i prilikom angažovanja novih zaposlenika.
10	Upravljanje Osobljem	Predsedavajući Odbora treba da osigurava da interni poslovni akti jačaju interne kontrole koje će sprečiti sklapanje ugovora o radu i na specifičnim zadacima duže od maksimalnog roka dozvoljenog zakonom.
11	Upravljanje Osobljem	Predsedavajući Odbora treba da osigura da interni akti jačaju unutrašnje kontrole, što će sprečiti zaposlene na istim pozicijama da budu plaćeni u različitim koeficijentima - stepenima.

12	Upravljanje Osobljem	Predsedavajući Odbora treba da osigura izradu propisa o unapređenju i da se unapređenje i degradiranje osoblja vrši se na osnovu kriterijuma utvrđenih propisom / politikom koji odobrava Bord Direktora.
13	Upravljanje Osobljem	Predsedavajući Odbora treba osigurati da su odobreni svi propisi i politike izrađeni za ljudske resurse. Šta više, potrebno je izvršiti internu reviziju kako bi se utvrdilo zašto zahtevi statuta kompanije, zakona o javnim preduzećima, etičkog kodeksa i korporativnog upravljanja za javna preduzeća do sada nisu adresirani.
14	Unutrašnja Revizija	Predsedavajući Odbora u suradnji s Komisijom za reviziju treba da osigura izradu Statuta UR, jasno definišući kroz ovaj formalni dokument: svrhu, poziciju, ovlasti i odgovornost aktivnosti unutrašnje revizije u Kompaniji.
15	Unutrašnja Revizija	Predsedavajući Odbora , u saradnji sa komisijom za reviziju, treba da osigura da je plan revizije zasnovan na riziku kao i strateški plan sastavljeni, uključujući ciljeve, delokrug , vreme i raspodelu resursa angažovanja. Plan treba da uzme u obzir strategije preduzeća, ciljeve i rizike povezane sa angažovanjem.
16	Unutrašnja Revizija	Predsedavajući Odbora u saradnji sa Komisijom za Reviziju, da osiguravaju da su preduzeti konkretni koraci na izradu politika i procedura za sprovođenje aktivnosti UR-e kako bi se jasno definisale dužnosti i odgovornosti ove jedinice.
17	Dobro upravljanje	Predsedavajući Odbora treba da osigura da je izrađen jedan plan koji će identifikovati sve moguće rizike, proceniti njihov uticaj u slučaju da se pojave, i odrediti preventivne i naknadne mere kao odgovor na njih.
18	Dobro upravljanje	Predsedavajući Odbora da osigura izradu i implementaciju jednog priručnika gde bi se odredili ključni elementi koji su neophodni za pomaganje upravljanja u oblasti imovine, i periodično pregledati ih kako bi bili u koraku sa promenama standarda upravljanja.
19	Dobro upravljanje	Predsedavajući Odbora treba da osigurava da je samo ocenjivanje izvršeno na osnovu kriterija JZMJP , a koji će se završiti sa konkretnim planom na početku fiskalne godine, a za sve ciljeve koje treba postići do kraja godine. Ova aktivnost treba da obuhvati i glavne aktivnosti koje treba preduzeti za realizaciju svakog od ciljeva utvrđenih u poslovnom planu.

20	Informacioni sistemi	Predsedavajući Odbora treba da osigurava da se takav mehanizam uspostavi kako bi se vršilo poređenje između saobraćaja prometa registrovanom u SWITCH-u centralne mreže i sistema fakturisanja, kako bi se osiguralo da se sav saobraćaj evidentira u CDR-u i da se taj saobraćaj prenosi na sisteme fakturisanja.
21	Informacioni sistemi	Predsedavajući Odbora treba da osigura preduzimanje potrebnih mera na identifikaciji i trenutnu blokadu aktivnosti koje uzrokuju gubitak finansijskih prihoda a takođe umanjuju i kvalitet usluga.
22	Informacioni sistemi	Predsedavajući Odbora treba da osigurava uspostavljanje inter konekcije između CRM i ERP sistema tako da se o dnevnim "Post Paid" transakcijama sa prodajnih tačaka izveštava na dnevnim osnovama.
23	Informacioni sistemi	Predsedavajući Odbora treba da osigura da su podaci u sistemima unifikovani i usklađeni. Pored toga, kontinuirano da se prati i kontroliše tretiranje grešaka tokom usklađivanja podataka o klijentima.
24	Informacioni sistemi	Predsedavajući Odbora bi trebao osigurati da sigurnosni alarmi budu funkcionalni i da preduzme odgovarajuće mere za brzo prepoznavanje i sprečavanje incidenata kako bi se održalo poverenje klijenata i minimizirali mogući finansijski gubici.
25	Informacioni sistemi	Predsedavajući Odbora treba da osigura da su u CRM sistemu obavezna identifikaciona polja u funkciji za identifikaciju klijenata kako bi se sprečilo aktiviranje usluge bez registriranja klijenta.
26	Informacioni sistemi	Predsedavajući Odbora treba da osigura da u sistemu postoje mehanizmi CRM koji kontrolišu i ograničavaju registraciju više od deset SIM kartica za sva fizička lica kako bi se sprečila moguća zloupotreba.
27	Informacioni sistemi	Predsedavajući Odbora treba da osigurava da je CRM sistem za fiksnu telefoniju, u modulu transakcija potrošača, da su primenjena pravila o poverljivosti korisnika ka pozivnim brojevima.
28	Informacioni sistemi	Predsedavajući Odbora treba da osigurava da su uspostavljene politike i procedure za redovno praćenje tragova revizije i za njihovo održavanje i zaštitu od promena. Takođe, treba da osigura da se evidencioni tragovi revizije o aktivnostima korisnika razmatraju i u redovnim vremenskim periodima.
29	Informacioni sistemi	Predsedavajući Odbora treba da osigura da su izrađene politike i procedure za upravljanje, ovlašćenja i logičku kontrolu korisnika sa punim pristupom; da su razmotrene aktivnosti ovih korisnika kako bi se osiguralo da nisu izvršili nikakve neovlašćene funkcije / aktivnosti; promene transakcija u bazama podataka sa ličnim nalozima administratora kako bi se videlo od strane koga je napravljena promena; i da osigura da korisnici u DWH imaju ograničenja samo na očitavanje podataka kako bi održali svoj integritet.
30	Informacioni sistemi	Predsedavajući Odbora treba da osigura prestanak procedura za upravljanje komunikacijama, da osigura prestanak pristupa korisnika sistemima Kompanije, između administratora sistema, menadžera i departmana za ljudske resurse. Takođe, treba da osigura da su svi neprihvatljivi nalozi identifikovani i da su postali pasivni kako bi se sprečila potencijalna zloupotreba.

31	Informacioni sistemi	Predsedavajući Odbora treba da osigura izradu procedura za razmatranje prava pristupa i da se redovno preispituju uloge i odgovornosti korisnika kako bi se osiguralo da su iste validne i odgovarajuće za funkcije rada korisnika.
32	Informacioni sistemi	Predsedavajući Odbora treba osigurati da je razvijena politika upravljanja korisničkim lozinkama, uključujući dužinu, složenost i vremenske periode za promenu istih, kao i da osigura da se ti kriterijumi primenjuju u informacionim sistemima.

* Ovaj Izveštaj je prevod sa originalne verzije na albanskom jeziku. U slučaju nedoslednosti provladava verzija na albanskom jeziku.

Dodatak I: Objašnjenja različitih vrsta mišljenja revizije primenjenih od strane NKR

(odlomak od MSVIR 200)

Vrsta mišljenja

147. Revizor treba da izrazi **jedno ne-modifikovano mišljenje revizije ukoliko** se zaključi da su finansijski izveštaji pripremljeni, sa svih materijalnih gledišta u skladu sa važećim finansijskim okvirom.

Ukoliko revizor zaključi da, na osnovu prikupljenih dokaza revizije, finansijski izveštaji kao celina nisu bez materijalnih grešaka, ili nije u mogućnosti da dobije dovoljno odgovarajućih dokaza revizije da bi zaključio da su finansijski izveštaji kao celina bez materijalnih grešaka, revizor treba da izmeni mišljenje revizije na izveštaju revizora u skladu sa odeljkom "Određivanje vrste modifikacije mišljenja revizora".

148. Ukoliko finansijski izveštaji pripremljeni u skladu sa zahtevima okvira prikazivanja, ne postignu pravično prikazivanje, revizor treba da razmotri pitanje sa menadžmentom, i na osnovu zahteva primenljivog okvira finansijskog izveštavanja i načina na koji je to pitanje rešeno, da odredi da li je neophodno da se izmeni mišljenje revizije.

Modifikacije mišljenja revizije na revizorskom izveštaju

151. Revizor treba da modifikuje mišljenje revizije na revizorskom izveštaju ukoliko se zaključi da, na osnovu prikupljenih dokaza revizije, finansijski izveštaji kao celina nisu bez materijalnih grešaka, ili nije u mogućnosti da dobije dovoljno odgovarajućih dokaza revizije da bi zaključio da su finansijski izveštaji kao celina bez materijalno pogrešnih prikazivanja. Revizori mogu dati tri vrste modifikovanih mišljenja revizije: kvalifikovano mišljenje, protivno mišljenje i odricanje od mišljenja.

Određivanje vrste modifikacije koje se čini revizorskom mišljenju

152. Odluka o tome koja vrsta modifikovanog mišljenja je prikladna, zavisi od:

- prirode pitanja koje je dovelo do modifikacije – što podrazumeva, da li su finansijski izveštaji sadrže materijalno pogrešna prikazivanja ili, u slučaju da je bilo nemoguće prikupiti dovoljno odgovarajućih dokaza revizije, mogu sadržati materijalno pogrešna prikazivanja; i
- sud revizora o rasprostranjenosti uticaja ili mogućih uticaja pitanja na finansijskim izveštajima.

153. Revizor treba da izrazi **kvalifikovano mišljenje ukoliko**: (1) nakon dobijanja dovoljno odgovarajućih i prikladnih dokaza revizije, revizor zaključuje da netačne tvrdnje, pojedinačno ili zajednički, su materijalne, ali nisu rasprostranjene, na finansijskim izveštajima; ili (2) revizor nije bio u stanju da dobije dovoljno odgovarajućih dokaza revizije na osnovu kojih može da podrži jedno mišljenje revizije, ali zaključuje da uticaj na finansijskim izveštajima bilo kojih neotkrivenih netačnih tvrdnji mogu biti materijalne ali ne i rasprostranjene.

154. Revizor treba da izrazi **protivno mišljenje ukoliko**, nakon dobijanja dovoljno odgovarajućih dokaza revizije, revizor zaključuje da netačne tvrdnje, pojedinačno ili zajednički, su materijalne i rasprostranjene na finansijskim izveštajima.

155. Revizor treba da izrazi **odricanje od mišljenja ukoliko**, pošto nije bio u stanju da dobije dovoljno odgovarajućih dokaza revizije na osnovu kojih može da podrži mišljenje revizije, revizor zaključuje da uticaj na finansijskim izveštajima bilo kojih neotkrivenih netačnih tvrdnji mogu biti materijalne i rasprostranjene. Ukoliko nakon prihvatanja angažovanja, revizor postaje svestan da je menadžment nametnuo ograničenje na delokrug revizije za koju revizor smatra da će verovatno dovesti do potrebe izražavanja kvalifikovanog mišljenja ili odricanje od mišljenja o finansijskim izveštajima, revizor treba da zahteva od menadžmenta da ukloni to ograničenje.

156. Ukoliko revizor daje modifikovano mišljenje, revizor će takođe modifikovati naslov kako bi odgovarao vrsti izraženog mišljenja revizije. MSVIR 1705 pruža dodatna uputstva o specifičnom jezičnom izražavanju koje će se koristiti kada se izdaje mišljenje i kada se opisuje odgovornost revizora. Takođe sadrži ilustrovane primere izveštaja.

Paragrafi Isticanja Pitanja i paragrafi Ostalih Pitanja na revizorskom izveštaju

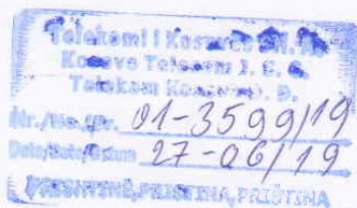
157. Ukoliko revizor smatra potrebnim da skrene pažnju na pitanje prikazano ili obelodanjeno na finansijskim izveštajima koja je od velikog značaja za njihovo razumevanje finansijskih izveštaja, ali postoje dovoljno prikladnih dokaza da to pitanje nije materijalno pogrešno prikazano na finansijskim izveštajima, revizor će u revizorskom izveštaju uključiti jedan paragraf o Isticanju Pitanja. Isticanje Pitanja se treba odražavati samo na informaciju prikazanu ili obelodanjenu na finansijskim izveštajima.

158. Paragraf o isticanju pitanja treba:

- da se uključi odmah nakon mišljenja revizije;
- da koristi naslov "Isticanje Pitanja" ili neki drugi prikladni naslov;
- da uključi jasnu referencu na pitanje koje se istiche i da naznači gde se mogu naći relevantna obelodanjivanja na finansijskim izveštajima koja u potpunosti opisuju to pitanje; i
- ukazati da revizorsko mišljenje nije modifikovano u odnosu na istaknuto pitanje.

159. Ukoliko revizor smatra neophodnim da komunicira određeno pitanje, osim onih koje su predstavljene ili obelodanjene u finansijskim izveštajima, koja po prosudi revizora je važna za korisniku cilju shvatanja revizije, a pod uslovom da to nije zabranjeno zakonom ili pravilima, treba da se pripremi paragraf sa naslovom "Ostala Pitanja", ili nekim drugim pogodnim naslovom. Ovaj paragraf treba da se pojavi odmah iza mišljenja i nakon svakog pasusa kod Isticanja Pitanja.

Dodatak II: Pismo potvrđivanja

Telekomi i Kosovës Sh.A.
Dardania p.n., 10000, Prishtinë
Republika e Kosovës
www.kosovotelecom.com

LETËR E KONFIRMIMIT

Për pajtueshmërinë me të gjeturat e Auditorit të Përgjithshëm për vitin 2018 dhe për implementimin e rekomandimeve

Për: Zyrën Kombëtare të Auditimit

Të nderuar,

Përmes kësaj shkrese, konfirmojmë se:

- kemi pranuar draft raportin e Zyrës së Auditorit të Përgjithshëm për auditimin e Pasqyrave Financiare të Telekomit të Kosovës, për vitin 2018 (në tekstin e mëtejshëm "Raporti");
- pajtohemi me të gjeturat dhe rekomandimet dhe nuk kam ndonjë koment për përmbajtjen e Raportit përveç çështjes A18;
- brenda 30 ditëve nga pranimi i Raportit final, do t'ju dorëzojmë një plan të veprimit për implementimin e rekomandimeve, i cili do të përfshijë afatet kohore dhe stafin përgjegjës për implementimin e tyre; si dhe
- brenda 30 ditëve nga pranimi i Raportit final, do të ju dërgojmë të plotësuar pyetësorin për vlerësimin e subjektit të auditimit. Këtë pyetësor do të pranoni me letër përcjellëse të raportit final të auditimit.

Z. Besa Shatri-Berisha

Kryesues i Bordit të Drejtorëve, TK Sh.A.

Data: 27 qershor 2019, Prishtinë,

Dodatak III: Komentari JP o nalazima u revizorskom izveštaju

Nalazi/ Pitanja	Slazemo se da/ne	Komentari BO u slučaju neslaganja	Gledište NKR
Pitanje 18	Ne	<p>Ne imajući informacije, koje su vrednosti u stvarnosti upoređivane od strane revizora, u nastavku su komentari za "countere" koji je predstavio Departman Planiranja za prenos Zvuka:</p> <p>BSC and RNC Traffic - uključuje broj minuta zauzetih kanala prenosa Zvuka (TCH), tokom jednog dana, za nabore nastale između elemenata "Core" mreže i elemenata Radija. Ovde su uključene minute zauzetih kanala za ove prilike:</p> <p>Generisani i prekinuti pozivi unutar mreže Vala. Uključuje se i rezervacija kanala za neuspešne pozive, koji su u fazi realizacije poziva kanal je rezerviran, ali poziv se ne realizuje. Uključuje se i rezervacija kanala tokom realizacije poziva (Call setup).</p> <p>Generisani pozivi u Vala i prekinuti van Vala (Međunarodni, IPKO, Fix). Uključuje se i rezervacija kanala za neuspešne pozive iz različitih razloga u i izvan mreže Vala. Uključuje se i rezervisanje kanala tokom realizacije poziva (Call setup).</p> <p>Generisani pozivi van Vala (Međunarodni, IPKO, FIX) i prekinute u Vala. Uključuje se i rezervisanje kanala tokom realizacije poziva (Call Setup).</p>	<p>Izveštaji i vrednosti koje su upoređeni predstavljeni su departmanima od kojih su primljene informacije, takođe i izvor podataka je predstavljen i tokom prezentacije nalaza svim učesnicima na sastancima kao i konačnog e-maila od 21.06.2019 sa dokazima, upućeni zvaničnicima TK-a.</p> <p>Što se tiče sadržaja podataka predstavljenih u komentarima, tačno su isti podaci koje smo dobili i od departmana DWH i Symphony. I prema topologiji mreže Vala 2G / 3G / 4G (LTE) koju je uvela TK i dokument predstavljene od strane TK i prema dokumentu 'SE_3GPP_billing_format' (5060 WCS charging 3GPP format W5.x) predstavljeno takođe od strane TK-a (dokumenat izrađen od strane ALKATEL-a koji sadrži evropski standard 'Third Generation Partnership Project' (3GPP), u sistemima za naplatu kao i u CDR-u uključene su sve podatke, uključujući i vreme zauzetog kanala tokom poziva, kao i neuspelih poziva. Traženi podaci od tri departmana dakle uključuju saobraćaj u totalu za mesece 11.2018 i 02.2019 i stoga se podaci ovih departmana se mogu uporediti.</p>

	<p>Int<->VALA - uključuje broj minuta zauzetih kanala prenosa Zvuka u odlaznih i dolaznih (TCH), tokom jednog dana, za grupe koje su stvorene između elemenata mreže "Core" i Monaco Telecom-a. Ovde se uključuju i minute zauzetih kanala u ovom tranku za međunarodne pozive. Ovde se uključuju i vreme zauzetosti kanala tokom realizacije poziva (Call Setup), i za neuspešne pozive ali kanal saobraćaja je rezervisan u ovom tranku.</p> <p>VALA<->IPKO - uključuje broj minuta zauzetih kanala prenosa Zvuka u odlaznih i dolaznih (TCH), tokom jednog dana, za stvorene tranke za IPKO elemenata mreže "Core". Ovde se uključuju i minute zauzetih kanala u ovom tranku za međunarodne pozive. Ovde se uključuju i vreme zauzetosti kanala tokom realizacije poziva (Call Setup), i za neuspešne pozive ali kanal saobraćaja je rezervisan u ovom tranku.</p> <p>Kao zaključak možemo reći da gore prikazani kounter-i se koriste samo za dimenzioniranje mreže u cilju poboljšanja kvaliteta, a ne za izjednačenje saobraćaja na nivou CDR-a.</p> <p>Za DATA saobraćaj u principu, counter-i se ne koriste za balansiranje saobraćaja CDR-a niti za DATA, jer ovde potencijalno može se uključiti i DATA tokom faze uspostavljanja sesije što u CDR nemaju."</p>	<p>Takođe, komentaru nije priložen nijedan dokaz od strane TK-a koji bi predstavio drugačiju situaciju od one koja je opisana u nalazima.</p>
--	---	---